

EESTI MAAÜLIKOOL

Põllumajandus- ja keskkonnainstituut

Raimo Selgis

PUHKEALAD KUI KAITSEALAD

RECREATIONAL AREAS AS PROTECTED AREAS

Bakalaureusetöö

Keskkonnakaitse õppekava

Juhendaja: lektor Eva-Liis Tuvi, *MSc*

Tartu 2017

Lihtlitsents lõputöö salvestamiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

ning juhendaja(te) kinnitus lõputöö kaitsmisele lubamise kohta

Mina, Raimo Selgis,

(24.11.1991)

1. annan Eesti Maaülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud lõputöö Puhkealad kui kaitsealad, mille juhendaja on Eva-Liis Tuvi,

- 1.1. salvestamiseks säilitamise eesmärgil,
- 1.2. digiarhiivi DSpace lisamiseks ja
- 1.3. veebikeskkonnas üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Lõputöö autor

allkiri

Tartu, 22.05.2017

Juhendaja kinnitus lõputöö kaitsmisele lubamise kohta

Luban lõputöö kaitsmisele.

(juhendaja nimi ja allkiri)

(kuupäev)

Eesti Maaülikool Kreutzwaldi 1, Tartu 51014		Bakalaureusetöö lühikokkuvõte	
Autor: Raimo Selgis		Õppekava: Keskkonnakaitse	
Pealkiri eesti keeles: Puhkealad kui kaitsealad			
Lehekülgi: 57	Jooniseid: 1	Tabeleid: 0	Lisaid: 0
Osakond: Maastikukorralduse ja loodushoiu osakond Uurimisvaldkond: Maastikukujundus, T 250 Juhendaja(d): Eva-Liis Tuvi Kaitsmise koht ja aasta: Tartu 2017			
<p>Käesolev töö annab ülevaate kaitsealade ja puhkealade ajaloolisest kujunemisest, puhke- ja kaitsealade omavahelisest kattumisest ning tänapäevastest puhkealadest, mis on just puhkefunktsiooni silmas pidades loodud.</p> <p>Teksti meta-analüüsi käigus sünteesiti ja tõlgendati varasemate uuringute tulemusi ning lisaks tehti täpsustav päring (objekti nimetuses peab sisalduma sõna „puhkeala“) keskkonnaregistris looduskaitse all olevate objektide hulgas.</p> <p>Töö tulemustest selgus, et puhkealade ja kaitsealade kujunemisel saab selgelt eristada kolme perioodi. Puhke- ja kaitsealade esimesed kattuvused toimusid 1920ndatel ja 1930ndatel aastatel (botaanilised suvitus- ja ravitsuskohad, riigipargid, väärtuslikemate parkide looduskaitse alla viimine, ravimuda kaitsealad). Puhkemajanduse korraldus jõudis kaitsealadeni aga teises perioodis, mil 1970ndatel aastatel puhkealad ja kaitsealad omavahel taaskattuma hakkasid ning puhkealade koosseisu kuulus 13 maastikukaitseala.</p> <p>Kolmanda perioodina on eristatavad 2000ndad, kui hakati taas kohaliku omavalitsuse tasandil looduskaitselisi objekte kaitse alla võtma.</p> <p>Keskkonnaregistri andmekogu päringu tulemusena selgus, et tänapäeval on kolm spetsiaalselt puhkamiseks loodud looduskaitse all olevat puhkeala, mille nimetuses on sees sõna „puhkeala“: Hellenurme, Lustimäe ja Kuremaa järveäärne ala. Nimetatud aladel on puhkemaastikule omased kriteeriumid: veekogu, vaheldusrikas maastik ning tugev kultuuriajalooline komponent. Lisaks on puhkealadel puhkamiseks sobilik taristu.</p>			
Märksõnad: looduskaitse, puhkemajandus, kriteerium(id), kujunemine, ajalugu			

Estonian University of Life Sciences Kreutzwaldi 1, Tartu 51014		Abstract of Bachelor's Thesis	
Author: Raimo Selgis		Specialty: Landscape protection and preservation	
Title: Recreational areas as protected areas			
Pages: 57	Figures: 1	Tables: 0	Appendixes: 0
Department: Department of Landscape Management and Nature Conservation Field of research: Landscape design, T 250 Supervisors: Eva-Liis Tuvi Place and date: Tartu 2017			
<p>This thesis gives an overview of historical development of recreational and protected areas, their overlapping and of current recreational areas that are developed with recreational purposes in mind.</p> <p>Results of earlier studies were analysed and interpreted in meta-analysis for the text. An additional query (the words „recreational area“ had to be included in the object name) was made from the list of protected objects from Environmental Register.</p> <p>The results of the thesis show that the development of recreational and protected areas can be clearly divided into three periods. First overlaps of recreational and protected areas took place in 1920s and 1930s (botanical summer and health resorts, national parks, protection of more valuable parks, reserves of therapy mud). Recreation management reached protected areas in the next period, in the 1970s when recreational and protected areas started to overlap again and recreational areas included 13 protected areas.</p> <p>The third period can be distinguished from the 2000s, when protection of natural objects was again allowed at the municipal level.</p> <p>The query from Environmental Register shows that there are currently three protected objects in 2017 that are specially created as recreational areas and which name include „recreational“: Hellenurme, Lustimäe and Kuremaa lakeside area. These areas have criteria inherent to recreational areas: a water feature, varied landscape and a strong cultural-historical component. In addition they have an infrastructure suitable for recreation.</p>			
Keywords: nature protection, recreation management, criteria, development, history			

SISUKORD

SISSEJUHATUS	7
1. METOODIKA	9
2. PUHKEALAD	11
2.1. Puhkealade mõiste	11
2.2. Puhkealade kujunemine	12
2.2.1. Puhkealade kujunemine maailmas	12
2.2.2. Puhkealade kujunemine Eestis	13
2.3. Puhkealade moodustamise kriteeriumid ja funktsioonid Eestis	20
3. KAITSEALAD	23
3.1 Kaitsealade mõiste	23
3.2. Kaitsealade kujunemine	23
3.2.1. Kaitsealade kujunemine maailmas	23
3.2.2. Kaitsealade kujunemine Eestis	25
3.3. Kaitsealade moodustamise kriteeriumid ja funktsioonid	28
4. MÕISTETE SULANDUMINE	30
5. LOODUSKAITSE ALL OLEVAD PUHKEALAD, NENDE.....	33
KRITEERIUMID JA FUNKTSIOONID	33
5.1 Hellenurme puhkeala	33
5.2 Lustimäe puhkeala	34
5.3 Kuremaa järveäärne puhkeala.....	35
6. TULEMUSED	37
7. ARUTELU.....	41
KOKKUVÕTE	46
KASUTATUD KIRJANDUS	47
SUMMARY	57

SISSEJUHATUS

Kiirenev elutempo ja tegevuste koondumine linnakeskkonda suunab inimesi tasakaalu otsima väljaspool linna asuvatest puhkamisvõimalustest. Puhkealad ei asu ainult väljaspool linnaruumi. Ajalooliselt on puhkealadena käsitletud ka avalikke parke, puhkekodusid, sanatooriume ja suurema pindalaga maa-alasid, kus on loodud tingimused nii aktiivseks kui ka passiivseks vaba aja veetmiseks.

Antud töö keskendub puhkealadele, mis on samaaegselt ka looduskaitse all. Looduskaitsealade ja puhkeala nimetust sisaldavaid territooriume on 2017. aasta seisuga kolm. See ei tähenda, et ülejäänud 18,7% Eesti looduskaitsealade piirangutega aladest (Kaitstava territooriumi... 2016) on loodusväärtusi austavatele vabaajaveetjatele suletud. Eestis riigimetsas on 13 puhkeala ja 220 matkarada (Ratassepp 2015), mis leiavad aktiivset kasutamist. 2015. aastal külastati Riigimetsa Majandamise Keskuse hallatavaid puhke- ja kaitsealasid 2,2 miljonit korda (*Ibid*). Riigimetsamaa koosseisu jäävad erinevad kaitsealad, mille moodustamisel on olnud esmatähtsad teised eesmärgid kui puhkevõimaluste loomine. Mõned kaitsealad on ajalooliselt kujunenud esmalt puhkealadeks ja hiljem, olude ja väärtuste ümberhindamisel, formuleeritud ümber kaitsealadeks. Seega on puhkealad ja kaitsealad olnud teinekord ka tihedalt põimunud.

Kui looduskaitse all olevatele objektidele on seatud kindlad tingimused, millele nad peavad vastama, siis puhkealade määratlemine nii lihtne ei ole. Veekogu(d), mets, vaheldusrikas maastik ja nende kombinatsioon, mis rõhutab ilu, on ajalooliselt olnud puhkeala või puhkamiseks sobiliku ala kõrgelt hinnatud näitajateks. Kultuurilooline taust ja vaatamisväärsuste rõhutamine lisandusid puhkemaastike kriteeriumite hulka väärtuslike maastike määratlemisega.

Antud bakalaureusetöö eesmärk on anda ülevaade puhkealade kui kaitsealade kujunemisest. Töös otsitakse vastuseid järgmistele küsimustele:

Kuidas puhkealad ja kaitsealad ajalooliselt kujunesid?

Millal hakkasid puhkeala ja kaitseala mõisted kattuma?

Millised on tänaste looduskaitse all olevate puhkealade kriteeriumid ja funktsioonid?

Töö autor avaldab sügavat lugupidamist ja tänu Eva-Liis Tuvile, kelle juhendamisel ja suunamisel ning meeldiva koostöö tulemusel bakalaureusetöö valmis.

1. METOODIKA

Püstitatud eesmärgi saavutamiseks ja uurimisküsimustele vastuste leidmiseks kasutati kvalitatiivset metaanalüüsi. Metaanalüüsi käigus sünteesitakse ja tõlgendatakse varasemate uuringute tulemusi (Eesti märksõnastik 2017) ning jõutakse üldistusteni (Virkus 2010). Tehtud analüüs oli sisuline, mitte statistiline.

Uuritavaks materjaliks valiti puhkealasid ja kaitsealasid puudutavad kirjalikud allikad (raamatud, artiklid, õigusaktid). Kolm raamatut – „Loodushoiu sajand. Eesti looduskaitse 1910-2010“ (koost. A. Tõnisson 2014), „Eesti NSV puhkealad“ (koost. M. Margus 1974) ja „Looduskaitse ja puhkus“ (toim. E. Varep, 1983) – koondasid suuremas mahus looduskaitset ja puhkealade kujunemist käsitleva teabe. Raamatutes esines mõningaid vasturääkivusi, mistõttu pöördui täiendavalt algmaterjalide (õigusaktid) ja teiste taustaloovate kirjutiste juurde (artiklid).

Kõigi allikate puhul kasutati märksõnadena järgmisi sõnu: „puhkeala“, „kaitseala“, „kriteerium(id)“, „kujunemine“, „ajalugu“ või nende kombinatsioone, et leida vastuseid esitatud uurimisküsimustele.

Kui kahele esimesele küsimusele vastuste otsimine põhines kirjalikel allikatel, siis kolmandale uurimisküsimusele vastuse leidmiseks kasutati keskkonnaregistri andmekogu (kaitstavad loodusobjektid) ja tehti vastav päring. Kolmanda uurimisküsimusele vastuste leidmiseks sõnastati tingimus, et looduskaitse all oleva puhkeala nimi peab sisaldama sõna „puhkeala“. Selline täiendav tingimuse seadmine oli vajalik selleks, et selgelt eristada just puhkamiseks loodud ja ühtlasi looduskaitse all olevad territooriumid. Eestis on ka seitse maastikukaitseala (Andsu järvede, Elva, Kurtna, Nõmme-Mustamäe, Oru pargi maastikukaitseala ning Haanja ja Otepää looduspark), mille kaitse-eeskirjades leiab vihjeid puhkemaastikule, puhkeväärtustele, puhkevõimaluste kaitsmisele, tutvustamisele ja loomisele või puhkemajandusele kaasaaitamisele (Tuvi 2017), kuid need ei ole kaitse-eesmärkides esikohal.

Puhkealade ja kaitsealade kujunemise ja mõistete kattumise skeemi koostamiseks kasutati Microsoft Word programmi.

2. PUHKEALAD

2.1. Puhkealade mõiste

Seoses urbaniseerumise ja elanikkonna kasvuga muutuvad tähtsamaks linnakeskkonnale ja kiirele elutempole vastanduvad võimalused veeta vaba aega või puhkust looduses. Linn koondab endasse nii elu- ja töökohad, kaubandusvõrgu kui erinevad meelelahutusvõimalused vaba aja veetmiseks. Vaba aja osakaalu kasv ning hea taristu võimaldavad aga puhata meeli ja hingata värsket õhku ka linnalähedases looduses keskkonnas. Puhkealadelt eeldatakse lisaks heale ligipääsule ja rahulikule looduses keskkonnale ka korrashoidu, sportimisvõimalusi ja/või vaatamisväärsusi.

Eesti keele seletav sõnaraamat (EKSS) (2009) sõnastab puhkeala järgmiselt – see on „puhkamiseks looduslikult soodus maa-ala, mida on otstarbe järgi kohandatud“. Marguse (1974) käsitluses seostuvad puhkealadega eelkõige maastik, vesi ja mets, kas koos või eraldiseisvalt. Puhkealade käsitluse alla on varasemalt hõlmatud puhkeparke (linnapargid ja haljasalad) ja kaitsemetsi (sh linna- ja linnalähedased metsad). Puhkealade maksimaalse funktsiooni ja ülesande tagamiseks peab puhkealade rajamine ja hooldamine olema läbimõeldud ja kindla kava järgi paika pandud (Margus 1974) ehk teisisõnu planeeritud.

Väärtuslike maastike määratlemisel (Väärtuslike maastike määratlemine 2011) sõnastati puhkeväärtusega maastiku kriteeriumid: ilus, reljeefilt ja taimestikult vaheldusrikas, metsarohke, sisaldab veekogusid või piirneb rannaga, väljendab kohalikku ajalugu ja traditsioone ning sisaldab tuntud vaatamisväärsusi. Seega puhkeala eeldusi omav ala on hetkel mitteaktiivselt kasutatav ala, millel on head eeldused puhkemaastikuks kujunemisel (Väärtusliku maastiku määratlemine 2011).

Kuigi puhkealade kavandamise funktsioon ja tasandid on sõnastatud planeerimisseaduses (RT I, 10.11.2016, 14), puudub seal puhkeala mõiste definitsioon. Sama järelduseni jõudis 2012. aastal oma magistritöös Signe Krull (2012). Planeeringute käsitluses kasutatava seletuse puhkealale leiab maakonnaplaneeringu leppemärkidest – „puhkeala on peamiselt

puhkamiseks ja virgestuseks ning puhkemajanduse arenguks kavandatud ala, sh puhkemetsa ala, supelranna ala“ (Maakonnaplaneeringu leppemärgid 2015).

2.2. Puhkealade kujunemine

2.2.1. Puhkealade kujunemine maailmas

Kogu ajaloo vältel on inimkond nautinud puhkust ja erinevaid mänge. Juba varaste kultuuride religioossetes rituaalides esines erinevaid võistlusi, mänge, tantse ja kunstilist tegevust (Kraus *et al.* 2001). Olulist mõju Lääne tsivilisatsioonile ning sealhulgas vaba aja veetmisele on avaldanud nii Vana-Kreeka kui ka Vana-Rooma kultuur – kodanike hulgas väärtustati füüsilist jõudu ja peeti sportlikke võistlusi, mis toimusid kolosseumis (Lethbridge College 2014).

Keskajal mõistsid aga Euroopa kirikud senised vaba aja veetmise viisid hukka ja hakkasid end Rooma suunitlusest eraldama, taunides ekstreemseid vaated vaba aja veetmisest ja puhkusest (Lethbridge College 2014). Kuninglikku meelelahutust ehk suurejoonelist kunsti, muusikat, draamat ja balletti (Kraus *et al.* 2001) said nautida vaid rikkad (Bell 2008). Vaesema ühiskonnaklassi meelelahutuseks jäid rüütlite võidusõidud, hasartmängud ja laadad (Kraus *et al.* 2001).

18. sajandi alguses hakati ka Põhja-Ameerikas rohkem huvi tundma vaba aja sisustamise vastu ning mängude mängimine, laulmine ja tantsimine muutus üha populaarsemaks (Lethbridge College 2014). Aktiivne puhkus: küttimine, kalastamine, matkamine, laskmine muutusid regulaarseks ajaviiteks (Bell 2008) ning on seda tänapäevani (Kraus *et al.* 2001). 19. sajandi lõpul suurenes huvi eriotstarbeliste (hobi korras uurimine, matkamine) puhkealade loomise vastu. Põhja-Ameerikas hakati toetama organiseeritud vaba aja veetmist, näiteks ehtasid haridusasutused mänguväljakuid ning korraldasid erinevaid laagreid. Vaba aja veetmine looduses tekitas noorte seas (skaudid ja gaidid) üha suuremat huvi (Lethbridge College 2014). Aktiivne puhkamine (piknikud, parvetamine, ujumine ja looduse uurimine) muutus üha populaarsemaks (Bell 2008).

20. sajandi Põhja-Ameerikas (USA, Kanada) arendati hoogsalt vaba aja veetmist ja puhkealade kujundamist. Viidi sisse nädalavahetuse kontseptsioon, suurendati tööliste puhkepäevade arvu ning kehaline kasvatus ja sport said osaks riiklikust koolisüsteemist (Lethbridge College 2014). 1914. aastal leidis maastikuarhitekt Charles Downing Lay, et linna pindalast 12,5% peaksid olema pargid (Moeller 1965). 1930ndatel majanduskriis suunas USA valitsust uute töökohtade loomisele lisaks arendama tuhandeid uusi puhkealasid, parke, rahvamaju ning mängu- ja spordiväljakuid (Kraus *et al.* 2001). Kehtestati seadus, mis sätestas viiepäevased tööpäevad ja 40-tunnised töönädalad (Lethbridge College 2014) ning USAs kehtestati normatiivid puhkealade suurusele (1 aaker ehk ca 0,4 hektarit 100 elaniku kohta) (Moeller 1965).

II Maailmasõja ajal suurenes vajadus puhkehetkedeks, et säilitada moraalselt ja vaimset tervist. Relvajõudude taseme parandamiseks võeti kasutusele riiklik kehakultuuri seadus (*National Physical Fitness Act*). Miljonite sõdurite telkide püstitamine võõrastele maadele pani aluse telkimise (*camping*) mõistele (Lethbridge College 2014) ning inimesed hakkasid rohkem rändama linnadest maale ja äärelinnadesse, kus neil oli samuti võimalus vaba aega sisustada, parke rajada ning rekreatsiooni arendada (Kraus *et al.* 2001).

Pärast II Maailmasõja lõppu muutusid vaba aja sisustamine ja rekreatsioon veelgi olulisemaks. Inimeste elujärg paranes, pered laienesid ning kehtestati uued tööaega reguleerivad seadused, mis suurendasid veelgi inimeste vaba aja osakaalu. Oluliseks muutus puhkealade funktsionaalne kasutus ja läbimõeldud planeerimine. Leiti, et 30-50% puhkealadest peaks olema aktiivseks puhkuseks ning 25-50% puhkealast tuleks arendada kohalike elanike (naabruskonna) vajadusi (kool, mänguväljak, park) silmas pidades (Moeller 1965).

Inimestes tekkis suurenenud seiklushimu ning uue aja trendiks kujunes odav lennuliiklus, mis võimaldas inimestel kiiremini ja kaugemale reisida (Bell 2008).

2.2.2. Puhkealade kujunemine Eestis

Varepi (1983) määratluses tekkisid esimesed ühiskonna kõrgemale kihile mõeldud puhkekohad ehk lauamõisad (nt Helme, Harku, Keila, Jägala, Sangaste jne) juba

feodaalajal. Lauamõisate põhifunktsioon oli küll majanduslik, kuid lisaks olid need ka teatud osas puhkefunktsiooniga.

Ajaga riiklik korraldus muutus, kuid pikka aega püsisid puhkealad, suvemõisad, jätkuvalt vaid väikse kildkonna – rootsi ja vene aadlikke ning rikaste kaupmeeste kasutuses. 19. sajandil tõusis puhkealade kasutajate hulgas aadli kõrvale intelligents ja suurenes kaupmeeste osatähtsus ühiskonnas. Kasvanud puhkealade kasutajate hulk oli ajendiks Venemaa esimeste kuurortide tekkele, olulisteks puhkekohtadeks kujunesid ka Eesti mereäärased linnad (Haapsalu, Pärnu, Kuressaare, Narva-Jõesuu). Põhja-Eesti rannikul tekkisid väiksemad suvituskohad: Pirita, Kose-Lükatu, Rannamõisa, Laulasmaa, Klooga, Loksa, Käsmu, Võsu, Vainupea, Rutja, Karepa, Toole, Toila, Sillamäe, Meriküla jne. Sisemaa puhkekohtadena kogusid populaarsust Aegviidu, Elva ja Pühajärve (Varep 1983).

Vene ajal korraldati suvituskohi kui ravitsuskohi (terviseveeallikate ja tervisemuda asukohad, meresupluskohad, kliimaatilised jaamad) arstiseaduse alusel ning kohad tunnustati Tervishoiu Nõukogu poolt (Suur 1939). Eesti alad kuulusid sanitaarkaitse ringkonda (vs mägikuurortid ja nn mäekaitse ringkond), kus oli keelatud tegevused, mis ohustasid ravitsuskohi. Ravitsuskohtade järelevalve oli siseministri töövaldkond, kuid korraldajateks olid tervishoiukaitse ringkonna sanitaarkomisjonid, kuhu kuulusid ka omavalitsuse esindajad (linnapea, volikogude, arstide ja elanike esindajad), ja vajadusel riigi poolt tasustatud ja määratud sanitaararstid. Puhkamise ei olnud tasuta – makse koguti nii sissesõitjalt, majutajatelt kui ka teistelt puhkajatest kasusaajatelt (lõbustus-, kaubandus- ja tööstusettevõtete omanikelt) (Suur *op cit*).

Eesti iseseisvumine tõi kaasa muutused puhkekohtade korraldamises ja kasutamises. Esimene algatus rahvaparki kui maastikulise-kultuuriloolise puhkeala, moodustamiseks tehti 1921. aastal Eesti Rahva Muuseumi, Õpetatud Eesti Seltsi, Eesti Kirjanduse Seltsi ja Akadeemilise Emakeele Seltsi esindajate poolt. Kreutzwaldi rahvapark Neeruti koondanuks maastikulised (mets, mäed, järved) ja kultuurilised (Kalevipoja hobuse jäljed, künnivaod jms eeposega seonduv) väärtused (Tõnisson 2014).

Suvitus- ja ravitsuskohtade määramise tõttu muudeti maaseadust, mis võimaldas riigil suvitus- ja ravitsuskohtadeks sobivad maa-alad tagastamata jätta (RT 1925, 95/96, 33). 1925. aastal võeti vastu suvitus- ja ravitsuskohtade seadus (RT 1925, 109/110, 64), mis hõlmas suvituskohi ja tervishoiuparke, kuid reguleeris ka metsakasutust. Seaduse kohaselt

olid suvitus- ja ravitsuskohadeks tervishoidliku kaitse alla võetud mererannad ja teised Tervishoiu Nõukogu poolt tunnustatud tervistkosutavad (kliima, vesi, muda) kohad (Suur, 1939). Suvituskohtade hulka kuulusid linnad (kuurortid), väiksemad suvituskohad ja pargid ning puistud (Tõnisson 2014).

Tervishoiu ja heakorra eest hoolitsemine kohustus kuulus kohalikule omavalitsusele, kes võis määrata selleks vastava komisjoni või teha selle ülesandeks heakorra seltsile, järelevalvet teostas maakonnavalitsus (RT 1925, 95/96, 33). Näiteks kuulutas Tallinna linnavalitsus toonase munitsipaalmetsa Kloostrimetsa 1913. aastal parkmetsaks ja keelas lageraie (Meikar 2001). Tallinna ümbrus tunnistati nõ ametlikuks suvituskohaks aga alles 1926. aastal (RT 1926, 7).

1930. aastal loodi teedeministeeriumi algatusel sihtasutus Turismi Keskkorraldus Eestis eesmärgiga ehitada ja korraldada turistide kodusid (puhkekodusid) Nelijärvel, Haanjas, Vilsandil jne (Koppel 2017).

1934. aastal jõustunud metsaseadus lõi õigusliku aluse kaitsemetsade nimetamisele (RT 1934, 45, 398). Kaitsemetsad jagunesid kaheks: rannal ja kaldal kasvavad või tuiskliiva kinnistamiseks mõeldud mets (1938. aasta lõpuks 21 metsa), ning maastikuilu hoidmiseks vajalik mets (1938. aasta lõpul 14 metsandikku) (Tõnisson 2014).

Samal aastal (1934) sai Kadriorust riigivanema residentsi asukoht ja rahvapargi idee hakkas taasedenema. 1935. aastal jõustus riigiparkide valitsemise seadus, mis nägi ette korraldusasutuse (Riigiparkide Valitsus (RPV), allus riigisekretärile) loomise (RT 1935, 39, 366). Lisaks riigiparkidele (Kadriorg, Keila-Joa, Oru) laienes asutuse tööpõld teiste riigile kuuluvate parkide ning suvitus- ja ravitsuskohtade arvelt (Tõnisson 2014).

Maareformiga (uued omanikud ja uus kasutusotstarve) tekkisid probleemid parkide säilimisega, nende päästmiseks oli seni rakendatud tervishoiukaitset, mis paraku ei taganud kaitset. Lahendusena nähti olemasolevate parkide looduskaitse alla võtmist 1936. aastal, kuid tuli teha valik, millised pargid seda väärivad. Esialgse plaani kohaselt (uus ravitsus- ja puhkekohtade seaduse eelnõu) sooviti 41 pargi ja looduskauni koha tervishoiukaitse alt looduskaitse alla üleviimist. Pargid jaotati kolmeks:

1. pargid, mis peaksid minema RPV haldamisele;

2. pargid, mis jääksid edasi sotsiaalministeeriumi alla suvitus-ravitsuskohtadena;
3. pargid, mis läheksid looduskaitse alla (teaduslik huvi, maastikku rikastavad).

Tegelikult parke eraldi (looduskaitse)aladena enne II Maaailmasõda kaitse alla ei võetud, sageli oli põhjuseks maade omandisuhetest tulenevad raskused (Tõnisson 2014b).

Uus suvitus- ja ravitsuskohtade seadus jõustus 1937. aastal ning kuulus sotsiaalministeeriumi valdkonda. Riigiparkide Valitsuse ülesandeks jäi suvitus- ja ravitsuskohtade planeerimine, parkide ja avalike aedade rajamine, töö korraldamine ja alade hooldamine ning järelevalve (RT 1937, 2, 12).

1938. aastal korraldati Riigiparkide Valitsus seoses loodushoiu seaduse vastu võtmisega ümber Loodushoiu- ja Turismi-Instituudiks (LTI). Turismi koordineerimiseks hakkas kehtima turismi korraldamise seadus (RT 1938, 39, 359). Töö jaotati vastavalt valdkondadele: looduskaitse (Loodushoiu nõukogu, sh looduskaitse inspektor ja parkide inspektor), turismi (Turisminõukogu) ning kodukaunistamine (RT 1938, 31, 253; RT 1938, 39, 359; Tõnisson 2014). Looduskaitse Nõukogu tegeles looduskaitse ja loodushoiu nõustamisega, kuhu kuulsid ka riigipargid, suvitus- ja ravitsuskohad, rahvapargid. LTI otsealluvuses olid Kadriori ja Oru park (hiljem presidenti kantselei valitsemises), Pühajärve park, Toompea lossi iluaed ja Iru linnus. Turism, võõrastemajad, turistide kodud ja kosukohad ehk kuurotid ning Kadrioru noortepark kuulus turismi inspektuuri alla. 1936. aastal alguse saanud kodukaunistamise liikumise koordineerimine jäi kodukaunistamise sekretäri ülesandeks. 1939. aastal loodud iluaiaandusbüroo tegeles pargi ülevaadete ja korralduskavade koostamisega (Tõnisson 2014).

1938. aastast nõutakse esmakordselt suvitus- ja ravitsuskohtade ehitusplaani koostamist ning rohkem tähelepanu pööratakse planeerimisele (korraldamisele ja väljaarendamisele) vastavate määruste kehtestamisega. Vastuvõetud seadused nägid ette suvitajatelt maksu võtmise võimaluse, mida tohtis kasutada vaid suvituskohta olude parandamiseks, kuid raha kasutati muuks otstarbeks (Suur 1939). 1938. aastaks oli arvel 79 suvituskohta, kuigi osadel oli looduskaitse inspektor Vilbaste hinnangul botaaniline iseloom (Tõnisson 2014).

1939. aastal moodustati Turismi Arendamise Fond, kuhu laekus 1% rongi- ja bussipiletite hinnast, saadud summasid võis kasutada trükiste ja reklaami väljaandmiseks (RT 1939, 41, 331).

Üheks suvitus- ja ravitsuskohti ning looduskaitset ühendavaks lüliks said tervisemuda kaitsealad. Muda oli mõeldud tervise turgutuseks, aga alad võeti looduskaitse alla vältimaks muda suuremahulist eksporti (Tõnisson 2014). 1939. aastal võeti looduskaitse alla 15 tervisemuda-ala Lääne, Saare- ja Pärnumaal (Vilbaste 1939a). Nende alade järelevalvega tegelesid maa- ja linnavalitsused. Maastikukaitse aspekt ei olnud toona oluline, kuigi üle Eesti paiknesid u 40 kaitsemetsa ja 80 tervishoiuparki (Kontor 1985).

1940. aastal likvideeriti LTI, puhkealadega seonduv viidi üle sotsiaalministeeriumi vabaaja veetmise, kehakultuuri ja turismitalitluse, väljaspool linnu asuvad avalikud pargid kuulusid põllutöoministeeriumi riigimetsade talitluse alla (Tõnisson 2014).

II Maailmasõda tekitas suurt kahju puhkealadele (sh kuurortidele), mitmed hävisid täielikult ja osa taastati, kuid ei saavutanud enam oma kunagist hiilgust (nt Narva-Jõesuu).

1950ndate teisel poolel hoogustus toonases Eesti NSVs linnastumine, arenes teedevõrk, ning (taas)tekkisid uued puhkevormid (turism, matkamine). Alguse sai nõ individuaalne puhkekohtade teke ehk suvilate ja nädalalõpumajade rajamine ning kontrollimatu ehitamine puhkemaastikele (Margus 1974).

1960. aastatel hakkas metsamajanduse ja looduskaitse ametkond arendama tollal alles lapsekingades puhkemajandust, kus suuremate linnade ümber eraldati roheline vööndi metsad (Tappo 1965; Margus 1974). Puhkemajanduse arendamisel jäid teisejärguliseks mitmed olulised aspektid (seosed majandusharudega ja kasutusfunktsioonide vahel), kuid suurimad vastuolud puhkealade rajamisel olid põllu- ja metsamajanduse huvidega seoses (kuivendamine ja metsatulekahjud) (Eilart 1976). Koos metsamajanditega kujundati puhkealasid, millest suur osa said oma esimesed generaalplaanid (e skeemid) 1960. aastate esimesel poolel (Sillaots 2014; Brafmann 1966). Puhkemaastike planeerimisel osales alguses põhiliselt Eesti Projekt, alates 1965. aastast ka peavalitsuse haldusalasse kuulunud metsakorraldusega tegelev üksus, kus hakati rakendama maastikuarhitekte. Suurem rõhk puhkefunktsiooniga territooriumite (puhkelaagrid, haljasvööndid, parkmetsad, pargid) korraldamisel lasus metsamajanditel. 1964. aastast kehtestati riiklikku metsafondi kuuluvates puhkekohtades massiürituste korraldajatele tagatisraha hilisema heakorra taastamiseks, kuid seda ei rakendatud järjekindlalt (Luik 1966). Nõukogude perioodil olid normeeritud ka puhkeasutuste tüübid 1 000 elaniku kohta. 1960ndatel ei katnud

olemasolev puhkeasutuste võrk tegelikke vajadusi vaid ligikaudu viiendiku ja hilisemat seisuga ei parandanud üle 50% ka kavandatud generaalsoonide alusel kavandatud puhkeasutuste lisandumine puhkealadele (Reinberg 1966).

1965. aasta lõpus kavandas peavalitsus puhkerajoonide ja puhkekohtade loodava võrgu. Asendist lähtuvalt jaotati puhkepiirkonnad kaheks: mereäärsed (saarestik ja rannik) ja sisemaa puhkealad. Puhkealade piires eristati puhkerajoone ja puhkekohti. Eraldi rõhuasetusega puhkefunktsioonile olid ka osad maastikukaitsealad (Ahja jõe ürgorg, Tilleorg, Piusa jõe ürgorg, Pirita jõe ürgorg, Rõuge järvestik, Neeruti mäed, Vooremaa, Kõrvemaa, Saka-Ontika-Toila, Hiiumaa laiud, Paganamaa), Lahemaa rahvuspark, roheline võõndi metsad, lisaks kuurordid ja puhkeasulad ning puhkeasutused (Margus 1974). Looduskaitse Valitsuse vaatevinklist lähtudes eristati põhiliste puhkepiirkondadena viit ala: läänesaarestik, läänerannik Iklast Dirhamini, põhjarannik Nõvalt Valklani ning Aast Narva-Jõesuuni, Peipsi põhjarannik Rannapungerjast Vasknarvani ning Kagu-Eesti (Elva-Otepää-Haanja) (Luik 1983).

Sõltuvalt vaatenurgast, oli kasutusel ka alternatiivseid puhkealade jaotusi, näiteks vabariikliku ja kohaliku tähtsusega puhkerajoonid, spetsialiseerunud puhkerajoonid (jahi-, kalandus- ja spordibaasid, laste puhkerajoonid), puhkekohad (vanad pargid, looduskaitseobjektid) ja lühiajalised puhkuse veetmise paigad (linnalähedased metsapargid, veekogude kaldad, aiamaad) (Pettai 1966).

Seega olid nõukogude perioodil puhkealadeks ka maastikul paiknevad puhkeasutused: puhkekodud (Võsu, Laulasmaa, Pühajärve); asutuste puhkebaasid; turismiasutused (turismibaasid) (Nelijärve, Kauksi, Kubija); laste puhkeasutused (pioneerilaagrid, spordi-puhkelaagrid); motellid (Viitna), kämpingud (Taevaskoja, Viidumäe), telkimisväljakud (Uulu, Kabli, Vaibla) ning jahi- ja kalastusbaasid (Lohja järv, Väana, Siniallika) (Margus 1974).

Puhkepiirkonnad hõlmasid endas juba pika ajalooga puhkepiirkondi ning alasid, mis vajasisid kujundamist. Varem kasutati puhkealadena peamiselt erinevaid puhkeparke: linnapark, haljasalad ning linnametsi (Kadrioru park), kuid ootused puhkealadele muutusid (Margus 1974). 1970ndatel sõnastati puhkeala järgmiselt: „Soodsate looduslike tingimustega maa-ala, mis on puhkuseks kohandatud ja mõjub inimestele tervendavalt (EE 1978 s. v. puhkealad)“. Puhkealad jaotati looduslike eelduste (haljasvööndimetsad ehk

roheline vööndi metsad, parkmetsad), puhkefunktsiooni (aktiivne, passiivne) ja kestuse (lühiajaline või pikaajaline) alusel. Puhkealadele kavandati asjakohased rajatised (laagriplatsid, kiiged, lõkkeplats) ning vajalikud abinõud külastamiskoormuse reguleerimiseks ja info jagamiseks (ettevalmistatud rajad, infotahvlid) (EE 1978 s. v. puhkealad). Puhkealadele ehk virgestusaladele omistati rekreatiivne (kosutav, karastav, meelelahutav, puhkust võimaldav ja töövõimet taastav) väärtus. Rekreatsioonina käsitleti eespoolnimetatud väärtustest tuletatavaid tegevusi looduses, puhkealadel, asulate haljasvööndites, rahvus- ja loodusparkides (EE 1974 s. v. rekreatsioon).

1967. aastal alustati maastikukaitse eeskirjade koostamist maastiku ilmet muutvate tööde projekteerijatele ning teostajatele. Jätkusid tööd looduskaitse alla võetud piirkondades, st puhkealadel ning rohevööndites. Nähti ka rohkem vaeva massiliselt külastatavate puhkekohtade ettevalmistamisega, mille eesmärgiks oli vältida looduse kahjustamist (parkimis-, lõkke ning telkimiskohtade rajamine). Loodi ka aktiivseks puhkuseks (kalastamine, jahipidamine, sõudmine) mõeldud puhkekohti.

Puhkemaastik oli üks viiest maastikukategooriast. Toona käsitleti maastikke funktsioonilt lähtuvalt: olid põllumajandus-, tööstus-, linna- ja puhkemaastikud (Luik 1966), mida maastike planeerimisel nõukogude perioodil arvestati. Maastikuhoolduse põhieesmärgiks on maastike saastamise ja degradeerumise vältimine, arvestades kehtivaid riiklikke normatiive (Eilart 1976).

Üleliidulise Linnaehituse Teadusliku Uurimise ja Projekteerimise Keskinstituudi soovitude kohaselt tulnuks puhkealadele reserveerida 5–6% kogu territooriumist ning soodsates piirkondades enamgi. Looduskeskkonna säilitamiseks ning teaduslikel eesmärkidel loodud riiklikud looduskaitsealad moodustasid 0,7% Eesti pindalast, kuid ei olnud mõeldud esmajoones puhkuseks. Küll aga pakkusid turismiobjektide ning puhkealadena huvi maastikukaitsealad, millest 13 kuulus juba tol ajal tervikuna mitmesuguste puhkealade koosseisu (Kerge 1976). Nõukogude perioodil oli puhkemetsade osakaal 1/3 kogu metsadest, sh looduskaitse all olevad metsad (Rõssin 1984).

Nii nagu nõukogude ajal, otsitakse ka tänapäeval väljundeid puhkamiseks väljaspool linnakeskkonda. Mets kosutab keha ja hinge ning pakub marju ja seeni, küttepuid ja ravimtaimi. Metsast leitakse lõõgastust matkamisest ja sportimisest. Riigimetsa on rajatud 13 puhkeala: Saaremaa, Hiiumaa, Nõva, Pärnumaa, Sakala, Haanja-Karula, Räpina-

Värska, Kiidjärve-Kooraste, Tartu-Jõgeva, Aegviidu-Kõrvemaa, Põhja-Eesti, Tallinna ümbrus ja Peipsi põhjarannik, mis paiknevad hajusalt üle Eesti erinevates piirkondades. Neid puhkealasid hooldab ja uuendab Riigimetsa Majandamise Keskus (RMK). Puhkealadelt võib leida valdavalt erinevaid matkaradu, lõkkekohti, telkimisalasi, metsamaju ja metsaonne (Loodusega koos 2017).

Riigimetsa rajatud puhkealasid täiendavad vähesed kohaliku omavalituse otsuste või planeeringute kehtestamise kaudu tekkinud puhkeala nimetust kandvad alad.

2.3. Puhkealade moodustamise kriteeriumid ja funktsioonid Eestis

Puhkeala on EKSS-is defineeritud kui puhkamiseks looduslikult soodus maa-ala, mida on otstarbe järgi kohandatud (EKSS s. v. puhkeala).

Eelmise sajandi puhkemaastikuks oli valdavalt metsamaastik, millele lisas omakorda suuremat väärtust paiknemine mere, järve või mõne muu veekogu kaldal või „mägede“ vahetus läheduses (Margus 1974; Varep 1983). Puhkemetsade põhifunktsioonid olid sanitaar-hügieenilised ja oma olemuselt ümbruskonda kaunistavad (Margus 1974).

Tänapäeval lähtutakse puhkealade moodustamisel/kavandamisel planeerimisseadusest, mis määratleb planeeringute kindlad ülesanded. Üleriigilise teemaplaneeringu ülesandeks on määratleda puhkealad ning nende kasutamistingimused. Samuti puhkealade paremaks külastamiseks transpordivõrgustiku põhimõtete arendamine ja suundumuste määratlemine üleriigilisel ja rahvuslikul tasandil (RT I, 26.02.2015, 3). Maakonnaplaneeringu ülesandena määratakse olulisemad puhke- ja virgestusalad ning nende kasutustingimused (RT I, 26.02.2015, 3). Üldplaneering peaks lahendama puhke- ja virgestusalade asukoha valiku ja nendest tekkivate kitsenduste määramise (RT I, 26.02.2015, 3). Detailplaneeringu ülesandeks jääb eraõigusliku isiku kinnisasjal asuva olemasoleva või kavandatava puhkeala avalikult kasutatavaks alaks määramise vajaduse märkimine (RT I, 26.02.2015, 3).

Väärtuslike maastike määratlemise metoodika (2011) väidab, et puhkamiseks ja turismiks sobival ehk puhkeväärtusega maastikul esineb vähemalt üks järgmistest kriteeriumitest: ilus, reljeefilt ja taimestikult vaheldusrikas, metsarohke (soovitavalt kuivad, vanemad ja

hõredamad metsad), sisaldab veekogusid või piirneb rannaga (avatud kaldariba, liivane rand, mis sobib suplemiseks), väljendab kohalikku ajalugu ja traditsioone ning sisaldab tuntud vaatamisväärsusi. Mida enam kokkulangevaid omadusi (reljeefi ning taimekoosluste vaheldusrikkus), seda väärtuslikum on enamasti maastik. Küll aga võib kõrgeks hinnangust piisata ka vaid ühest ülalnimetatud omadusest. Linna- või asulalähedane puhkemaastik peab olema ka hea ligipääsetavusega (teed, parkimisvõimalused) ning soovitatavalt mitte eravalduses.

Puhkust on aktiivset ning passiivset laadi. Passiivse puhkuse korral on inimorganism tegevuseta: istumine, lamamine või uni. Puhkamiseks on sellisel juhul mõeldud näiteks teeäärsed istepingid.

Enamuse tööprotsesside käigus väsivad üksikud lihased, mille taastumiseks ja puhkuseks on vaja erinevat aktiivset tegevust ning miljöövahetust (Niine 1965). Populaarsemad spordialad vabas looduses on näiteks matkamine, orienteerumine, kalastamine, ujumine ning suusatamine. Nende spordialade harrastamiseks ei ole vaja maastikku ulatuslikult ümber kujundada. Aktiivne puhkus on ka näiteks marjade, seente ja pähklite korjamine metsas. RMK teavitab oma kodulehel www.loodusegakoos.ee sobilikest marja ja seenealadest (Loodusega koos 2017c).

Tänapäevaste aktiivsete puhkevõimalustena on lisandunud kanuu- süsta- ja paadimatkad, erinevad lõbusõidud veekogudel nagu banaanisõit, veesuusatamine, *wakeboard*, vesijalgrattad; sukeldumine, surfamine, jalgrattamatkad, golf, *paintball*, *discgolf*, *rogain*, geopeitus jpt.

Eesti sobib tänu mitmekesisele loodusele ja üha arenevale jalgrattateede võrgustikule suurepäraselt jalgrattaga liiklemiseks (Puhka Eestis 2017a). Rattaradade kavandamine ei piirdu vaid Eestiga. Eesti on osa Eurovelo 980 km pikkusest marsruudist (Lätist läbi Eesti Peterburi) (Puhka Eestis 2017a) ja *Tour de LatEst* rajast (1 296 km), mis läbib tähtsaid kaitsealasid mõlemas riigis (Vidzeme Tourism Association 2017).

2012. aastal avati RMK poolt ametlikult esimene tervet Eestit läbiv Oandu-Ikla matkatee pikkusega 375 km, mis saab alguse Põhja-Eestist Lahemaa rahvuspargist ning lõpeb Eesti-Läti piiripunktis Ikla. 2013. aastal lisandus olemasolevale Oandu-Ikla rajale uus haru, pikkusega 628 km ning see kulgeb Aegviidult Ähijärvele (Loodusega koos 2017b).

Matkateed läbivad ka kaitsealasid. Eestis Terviseradade (2017) andmetel on meil kokku 104 väliterviserada ja 36 siseterviserada.

Tänapäeva üheks väga populaarseks puhkuse veetmise viisiks on *discgolfi*. *Discgolf* sai alguse juba 1960ndate aastate lõpul Ameerika Ühendriikides, kus loodi 1975. aastal spetsiaalne mänguks mõeldud park (*Hahamongna Watershed Park*). Spordiala on seal jätkuvalt populaarne – Ameerika Ühendriigid on suurima *discgolfi* parkide arvuga (ligikaudu 5 000) riik (DiscSport 2017). Eestis on 2017. aasta seisuga rajatud juba ligi 100 *discgolfi* parki (Eesti Terviserajad 2017).

3. KAITSEALAD

3.1 Kaitsealade mõiste

Aastasadu on looduse kaitset reguleerinud tabud ja erinevad uskumused. Seoses rahvastikuarvu kasvu ning sellest tulenevalt suurema koormusega looduskeskkonnale tekkis vajadus reguleerida ka looduskeskkonna kasutamist. Inimtegevuse tagajärjel on hävinud mitmeid liike ning elukeskkondi ning seetõttu keskendutakse tänapäeval peamiselt bioloogilisele mitmekesisusele ja ökosüsteemide kaitsele.

Kaitseala on EKSS-is defineeritud kui maa-ala, kus inimtegevus on kitsendatud v. keelatud (looduse, ka kultuuripärandi kaitseks) (EKSS s. v. kaitseala). Erialases terminoloogias lähtutakse Eestis enamasti looduskaitseadusest, mille kohaselt kaitseala on „inimtegevusest puutumatuna hoitav või erinõuete kohaselt kasutatav ala, kus säilitatakse, kaitstakse, taastatakse, uuritakse või tutvustatakse loodust. Kaitsealad on rahvuspargid, looduskaitsealad ja maastikukaitsealad (RT I 2004, 38, 258; 10.11. 2016, 9: § 4 (2)). Kaitsealad on erinevad ning iga konkreetse kaitseala kaitse-eesmärgid sätestab kaitse-eeskiri (RT I 2004, 38, 258; 10.11. 2016, 9:§ 12). Rahvusvahelisel tasandil on kaitsealade mõiste määratletud bioloogilise mitmekesisuse kaitse konventsioonis (RT II 1994, 13, 41) ja Rahvusvahelise Looduskaitseliidu (*International Union for Conservation of Nature - IUCN*) poolt heakskiidetud definitsiooniga (Guidelines for Applying... 2008).

3.2. Kaitsealade kujunemine

3.2.1. Kaitsealade kujunemine maailmas

Märke looduskaitse olemasolust on kogukondades olnud märgata juba kaugetel aegadel, mil lisaks looduse ilule hinnati loodust kui inimese vaimset tasakaalu ning hingerahu ravivat vahendit (Sepp 2014). Esimesi märke pargilaadselt kujundatud maastike

olemasolust leiab juba 4 000 aastat tagasi Sumerite kultuuriruumist. Gilgameši eepos kirjeldab inimeste sisenemist pühasse metsa, puude raiumist ning konflikti metsa kaitsjaga. Kuna tegu on spetsiaalse eraldatud looduskeskkonnaga, võib seda vaadelda kui pargi põhielemente ning pargikasutust. Samuti kirjeldab lugu konflikti säilitamise ja arendamise vahel, mis jätkub tänapäevalgi (Leung *et al* 2015).

Enamasti loodi eraldatud loodusalasid isikliku meelelahutuse või jahipidamise eesmärgil. Alates 1250. aastast eKr löid Assüüria kuningad loomade paljundamiseks, säilitamiseks ning jahtimiseks piiratud alasid, mida võis kasutada vaid poliitiline eliit (Leung *et al.* 2015).

Kuningas Charles I (1625-1649) valitsusajal lubati kuninglikke jahimaid kasutada rekreatsiooni eesmärgil ka tavainimestel (Leung *et al.* 2015).

Mõnedes Aasia kultuurides takistasid pühapaikade muutmist põllumaadeks kultuurilised ning religioossed uskumused. Kaitsti ka bioloogilist mitmekesisust ning ökosüsteemi, millest said kasu ümbritsevad külad ning kogukonnad (Leung *et al.* 2015).

Industriaalajastul tekkis vajadus luua linnaelanikele kohti puhkamiseks, kuna tavainimesed hakkasid puhkuseks kasutama parke ning kaitsealasid (Sheail 2012 ref Tourism and Visitor Managementin Protected Areas 2014). Tulemuseks oli suurte avalike parkide teke linnapopulatsioonide lähedusse kuni 19. sajandini keskpaigani, eriti Lääne-Euroopas ja Põhja-Ameerikas. Idee, et osa maad peaks jääma põllumajanduse ja tööstuse poolt puutumatuks, pärineb 19. sajandi keskpaigast reaktsioonina kõrvõimalikule arendustegevusele, looduskaunitesse kohtadesse ehitatud halvasti kavandatud rajatiste tõttu (nt Niagara jõe juures) ning lisaks turisminduse arendamise eesmärgil (Leung *et al.* 2015).

Näiteks loodi Yellowstone rahvuspark 1872. aastal Nathaniel P. Langfordi poolt, kes leidis, et tolles piirkonnas turismi arendamine oleks hea äriiline otsus (Duncan 2009 ref Tourism and Visitor Managementin Protected Areas 2014). Sarnaseid põhjusi kaitsealade rajamiseks on leitud ka Austraaliast ning Kanadast. Tol ajal reguleeris seadusandlus looduskaunite maastike kaitset rekreatiivsel eesmärgil ning need asusid (Põhja-Ameerikas) vähese inimasustusega piirkondades (Leung *et al.* 2015).

Rahvuspargid ja kaitsealad on juba ajalooliselt tihedalt turismindusega seotud. Näiteks Krugeri rahvuspark Lõuna-Aafrikas, mis loodi 1898. aastal ulukite säilitamiseks, Lääne-

Hiina maastikud, Himaalaja külad jpm, muutusid hiljem samuti turismiobjektiks ning andsid tööd paljudele inimestele (Leung *et al.* 2015).

Kuni II Maailmasõjani püsis rahvusparkidesse ja kaitsealadele reisimise huvi tänapäevaga võrreldes suhteliselt madalal. Siis aga arenesid autotööstus, lennundus ja infrastruktuur ning suurenes huvi reisida pikki vahemaid vaatamisväärsuste nägemiseks. Praeguseks on ökoturism ja geoturism (looduse ja kohaliku kultuuripärandi säilimist toetav turism) (EKSS s. v. ökoturism, geoturism) tavalised puhkuse veetmise viisid ning riigid reklaamivad neid võimalusi sotsiaalse ja majandusliku kasu eesmärgil väga aktiivselt (Leung *et al.* 2015). Erilised turismimagnetid on maailmapärandi nimekirja kuuluvad kaitsealad.

Kogu maailma maismaa ja siseveekogude aladest hõlmasid 2014. aastal kaitsealad 15,4 % ehk kokku 20,6 miljonit ruutkilomeetrit (Juffe-Bignoli *et al.* 2014).

2016. aastal koostati WDPA (*World Protected Areas Database*) andmete põhjal maailma kaitsealade raport, mille kohaselt on maailmas kokku 217,555 kaitseala (244 riiki), neist 202,467 maismaa ja 14,688 mere kaitsealad (UNEP-WCMC, IUCN 2016).

3.2.2. Kaitsealade kujunemine Eestis

12. sajandi algusaastatel kirjapandud Hendriku Liivimaa kroonikast leiab esimesi kirjalikke tõendeid Eesti pühapaikade looduskaitsest aspektist (Kaasik 2016). Nii nagu ka teistes riikides, suhtusid umbes 5 000 aastat tagasi Eesti alale rännanud hõimud meie loodusesse austusega. Nende jaoks olid hiied, allikad, kivid, kalmed, koopad, jõed ja järved pühad paigad, mida hoolega hoiti (Wild & McLeod 2008).

Eestis sai looduskaitse areng, sarnaselt muu maailmaga, tõuke metsaraie keelust: Taani kuningas Erik VI Menved keelas 1297. aastal metsaraie neljal Tallinna lähedal paikneval saarel (Sepp 2014) ning seda peetakse esimeseks dateeritud loodus kaitsvaks aktiks Eesti alal (Sepp 1996).

Esimeseks kaitsealaks loetakse kokkuleppeliselt Vaika linnukaitseala, mis moodustati 1910. aastal. Enne esimese looduskaitseaduse jõustumist 1935. aastal oli kaitse all seitse maa-ala (Tõnisson 2014), mis olid pigem teadusliku väärtusega kui inimese tervise

kosutamise tarvis moodustatud. Teaduslik väärtus ei takistanud samas suure hulga suvitajate külastusi kaitstaval territooriumil (nt Vaika saared) (Talvi 2017).

1935. aasta lõpus vastuvõetud looduskaitse seadus muutis samal aastal ellu kutsutud Riigiparkide Valitsuse üheks looduskaitse korraldajatest (RT 1935, 106, 878). 1938. aastal võeti vastu loodushoiu seadus, mis keskendus nii looduskaitsele kui ka loodusilu säilitamisele ja arendamisele (mõeldi riigiparke, aedu, iluväljakuid) (RT 1938, 31, 253: § 1, § 26). Uue seadusega toimus ka korraldava asutuse nime ja haldusala muutmine, Loodushoiu ja Turismi Instituut viidi üle sotsiaalministeeriumi haldusalasse.

Looduskaitse registrisse kanti vabariigi esimesel perioodil 47 eriilmelist kaitseala (EELIS 2017a). Valdav osa neist olid teadusliku väärtusega (17 linnukaitseala, 6 taimekaitseala, 5 metsakaitseala, 3 geoloogiakaitseala ja 1 sookaitseala), kuid lisaks oli ka 15 mudakaitseala. Geograafiliselt koondus looduskaitse huvi rannikule (Tõnisson 2014).

Pärast II Maailmasõda liikusid looduskaitsega tegelenud asutused eri rahvakomissariaatide alla – metsandus eraldi ja looduskaitse hariduse alla, kus looduskaitse valdkond jäi selgelt tagaplaanile. Klassikalist looduskaitset tol perioodil riiklikul tasandil polnud ja looduskaitse piirdus metsa-, jahi- ja kalakaitsega (Tõnisson 2014).

Juriidiline vaakum lõhuti 1957. aastal, kui võeti vastu seadus Eesti NSV looduse kaitsest ning sellega seotud määrus. Asutati 4 riiklikku looduskaitseala ning 26 keeluala. Maastikuliste keelualade (11) hulka kuulusid juba varem puhkealadena kuulsust kogunud alad nagu Pirita jõe ürgorg, Pühajärv, Neeruti mäed, Aegviidu-Nelijärve, Saka-Ontika-Toila peakallas jt (Tõnisson 2014). 1957. aastal jätkas RPV tööd looduskaitsevalitsus. Looduskaitse järgmine korrastumine toimus 1962. aastal, kui moodustati metsamajanduse ja looduskaitse peavalitsus ja 1966. aastal nimetati peavalitsus ümber ministeeriumiks (Sillaots 2014). Kaitsealade tegevust korraldati läbi metsamajandite.

1960. aastatel alguse saanud puhkemajanduse korraldus jõudis ka kaitsealadeni. Esimese kaitsealana sai nn generaalsooni Pühajärve lähikülg (1963) (Sillaots 2014). 1963. aastal kinnitatud rajooni/linna tööraha saadikute nõukogu täitevkomitee looduskaitse komisjoni tüüpõhimäärus, mis võimaldas looduskaitse alla võtta kohaliku tähtsusega objekte (Sillaots 2014). Sel kümnendil (1960ndad) olid kaitsealad sunnitud muude ülesannete

kõrval tegelema loodushuviliste teenindamisega – lisaks kaitseala tutvustamisele tuli pakkuda ööbimisvõimalusi ja suveniire (Luik 1966).

Maastikukaitsealad pakkusid ka 1970ndatel suurt huvi turismiobjektidena ja puhkealadena. Juba siis kuulus 13 maastikukaitseala puhkealade koosseisu (Kerge 1976). Sel ajal oli vabariigi territooriumil puhkealasid 319 300 ha ehk 7,1% Eesti pindalast ja looduskaitsealuseid alasid 149 800 ha ehk 16,6%. Aastaks 2000 prognoositi looduskaitsealuseid territooriume kuni 425 000 ha ehk 10% kogu vabariigi pindalast (Kerge 1976). See eesmärk ka realiseerus – 2002. aastal registreeriti vabariigi territooriumist kaitsealasid (ilma merealata) pindalaliselt 471, 907 ha ehk 10,43% (EELIS 2017c).

1980. aastaks valmis Lahemaa rahvusparki (loodud 1971. aastal) arenduskava. 1980ndatel loodi koolimetskondi (esimene Kanepi keskkool) metsakulutuuri rajamiseks ning vaatluste ja matkade tegemiseks, ning aktuaalseks muutusid looduskaitse kompleks-skeemid. Need sisaldasid kogu looduskasutuse tulevikukava ja klassikalist looduskaitset (Sillaots 2014). Suurenes keskkonnakaitse tähtsus – hakati tähelepanu pöörama vee ja maavaradega seotud probleemidele (fosforiit, turvas). 1985. aastal loodi viies riiklik looduskaitseala – Endla. Pärast fosforiidisõda moodustati 1987. aastal Pandivere veekaitseala. Tekkis uut tüüpi kaitseala eesmärgiga tõrjuda fosforiidiohtu (Sillaots 2014). Puhkemajandus jäi tahaplaanile, kui tuli tegeleda olulisemate probleemidega.

Riigikorra muutus 1990. aastal nõudis looduskasutuse tasakaalustamist. Moodustati kaitsealade administratsioonid ehk nn mehitatud kaitsealad. Uute kaitsealade moodustamise suhtuti loominguliselt – jätkati riiklike algatusi või viidi ellu kohalike entusiastide ideid. Nõ kahetasandiline (riiklik ja maakondlik) looduskaitse muutus 1993. ühetasandiliseks – kõik kohalikud kaitsealad muudeti riiklikeks. Maareformiga seotud probleemid oli toona olulisemad kui puhkus (Zingel 2014). 1990ndatel hakati tähtsustama kultuuripärandit ning loodi kolm rahvusparki.

21. sajandi esimesse kümnendisse jäävad mitmed looduskaitsereformid (kaotati administratsioonid kaitsealadel ja moodustati riiklik looduskaitsekeskus, mis hilisema eri asutuste liitmise tagajärjel kannab nüüd nime Keskkonnaamet) (Tõnisson 2014b). Kaitsealadega seotud puhkemajandus ja külastustegevus kuulub aga RMK pädevusse (RMK 2017).

2004. aasta maikuus jõustus looduskaitse seadus, mille kohaselt võimaldati taas looduskaitse kohalikul tasandil ehk kohalik omavalitsus võib oma territooriumil ise väärtuslikke objekte ja maa-alasid looduskaitse alla võtta (RT I 2004, 38, 258).

2016. aasta lõpu seisuga oli Eestis 5 rahvusparki, 158 looduskaitseala, 152 maastikukaitseala, 335 hoiuala, 534 kaitsealust parki ja puistut, 1153 kaitstavat looduse üksikobjekti ja 1426 liikide kaitseks moodustatud püsielupaika. Lisaks 20 kohaliku tähtsusega kaitstavat loodusobjekti ja 80 uuendamata kaitsekorraga ala (EELIS 2017d).

3.3. Kaitsealade moodustamise kriteeriumid ja funktsioonid

Kaitsealade funktsioon ja roll ühiskonnas on olnud aja jooksul muutuv. Põhjuseks on kaitsealade funktsioonide laienemine ning looduskaitse põhimõtete muutumine (Chape *et al.* 2008). Kaitsealad aitavad säilitada olemasolevat bioloogilist mitmekesisust, mistõttu on kaitseala mõiste definitsioon ära toodud ka bioloogilise mitmekesisuse konventsioonis.

Kaitsealade puhul on oluline säilitada bioloogiline mitmekesisus ning vastav looduskeskkond, tagades sealjuures puhkeaspekte silmas pidades jätkusuutlik areng, mis säilitaks ja parandaks nii ökosüsteemide kui ka inimkonna heaolu.

IUCN määratleb kaitsealade peamisteks funktsioonideks (Chape *et al.* 2008):

- teaduslik uurimine ja (loodus)haridus;
- põlislooduse (*wilderness*) kaitse;
- liikide ja geneetilise mitmekesisuse säilimine;
- ökosüsteemiteenuste ressursi jätkusuutlik kasutamine ja säilitamine;
- looduslike ja kultuuriliste mälestiste kaitse ja säilitamine;
- turism ja rekreatsioon.

Kõige lihtsamalt saab kaitsealade moodustamise kriteeriumid, mis peegeldavad samas kaitseala väärtusi, jagada kaheks – teaduslikeks (ökoloogilisteks) ja tunnetuslikeks (empiirilisteks) (Götmark & Nilsson 1992). Teaduslikud kriteeriumid on seotud liikide ja nende elupaikade- ja kasvukohtade kaitsega ehk erilisus ja ohustatus (Primack *et al.* 2008). Tunnetuslikud kriteeriumid on pigem rekreatiivsed ja silmailu pakkuvad ning ka

hariduslikud ja uurimuslikud (Götmark & Nilsson 1992). Erinevatel aegadel on kaitsealade moodustamisel olnud erinev rõhuasetus nii tunnetuslikele kui ka teaduslikele kriteeriumitele. Just esimeste kaitsealade moodustamise perioodil olid domineerivad tunnetuslikud kriteeriumid (nn rahvuslik romantism), teaduslikud kriteeriumid hakkasid domineerima just pärast II parkide kongressi (Chape *et al.* 2008). Puhkefunktsioon on tunnetuslik kriteerium. Samas ei saa teaduslikke ja tunnetuslikke kriteeriume kaitsealade moodustamise puhul selgelt lahus hoida, sest loodusmaastik kaitstava alana on erinevate tunnuste kompleks.

Vastavalt looduskaitseseadusele on Eestis objekti looduskaitse alla võtmise eelduseks objekti ohustatus, haruldus, tüüpilisus, teaduslik, ajaloolis-kultuuriline või esteetiline väärtus või rahvusvahelisest lepingust tulenev kohustus (RT I 2004, 38, 258; 10.11. 2016, 9:§ 7 (1)).

Eesti kaitsealade funktsioonid on sätestatud looduskaitseseadusega (RT I 2004, 38, 258). Igal kaitseala tüübil on oma väärtused ja sellele vastavalt ka funktsioonid. Rahvuspargi ja looduskaitseala funktsioonideks on väärtuste säilitamine, kaitsmine, taastamine, uurimine ja tutvustamine. Maastikukaitseala on loodud eelkõige maastiku säilitamiseks, kaitsmiseks, uurimiseks, tutvustamiseks ja kasutamise reguleerimiseks.

4. MÕISTETE SULANDUMINE

Igal ajastul on inimene vajanud puhkust, maastiku eelistused ja puhketegevused on olnud ajas muutuvad.

Paljud piirkonnad mererannikul on aastaid olnud eelistatud puhkekohad (sanatooriumid, puhkekodud, suvilad jm) (Varep 1983). Loodushoid ja turism on olnud omavahel tihedalt seotud. Seda rõhutas juba 1939. aastal toonane sotsiaalminister Oskar Kask (Kask 1939). Mitmed looduskaitse alla võetud objektid (nt Rakvere tammik või Vaika saared) väärtsid tähelepanu ka turismi vaatevinklist (Toome 1939; Talvi 2017). Looduskaitseliste ja turismihuvide kattumise tõttu hakati 1939. aastal ajakirja „Loodushoid ja Turism“ vahendusel jagama looduskaitsealalist õpetust. Paljudel suvitus- ja puhkealadeks määratud aladel oli looduskaitseinspektor Vilbaste sõnul botaaniline tähtsus. Samas tuleb tõdeda, et just 1938. aastal vastu võetud turismi korraldamise seaduse järgselt ja mõneti ka varem (1920. aastal asutati Eesti Turistide ühing, 1930 SA Turismi Keskkorraldus Eestis) keskenduti suvitus- ja ravitsuskohtade (kuurortid, puhkemajad) arendamisel selgelt turismile kui majandusharule. Looduskaitse tegeles teaduslikku väärtust omavate alade kaitsmisega ning LTI kaudu soovitude ja teadmiste jagamisega valdkondades, kus oli kokkupuude loodushoiuga. Enne II Maailmasõda väärtustati nii kaitsealasid, tervishoiuparke kui kaitsemetsi, kokku 167 ala (Kontor 1985).

1957. kehtima hakanud looduskaitse seadusele tuginedes töötati välja maastikukaitse põhiprintsiibid ja 1960ndatel asuti rakendama kompleksseid maastikukaitse (-hoolduse) abinõusid (Luik 1968), hõlmates nii tööstus-, põllumajandus-, puhke- kui ka kaitsemaastikke. Just maastikukaitse esilekerkimine osana looduskaitsest on omane sellele II Maailmasõja järgsele perioodile. Arvestades toona valitsenud suhtumist loodusesse, rõhutati ka mittemateriaalsete hüvede tähtsust – puhas õhk, kaunid maastikud ja meeldivad puhkevõimalused pidid olema ühiskondliku tootmise eesmärkide hulgas (Luik, Udam 1977).

1970ndad oli periood nõukogude Eesti looduskaitse ajaloos, kus ilmnas puhkealade ja kaitsealade mõiste ja funktsioonide kattumine. Looduslikele tingimustele tuginedes eraldati

maastikus sobilikud puhkealad, mis tsoneeriti vastavalt funktsioonile ning lähtuvalt vajadusest kehtestati rangem kord (kaitsereežiimid, detailne funktsionaalne tsoneerimine: puhkajate mahutavus, hoonete asukohad). Vääruslikumate looduskomplekside säilitamiseks tehti ettepanek need looduskaitse alla võtta (Varep 1983). Samas ei vabastanud looduskaitse alla võtmine kaitseala puhkefunktsiooni täitmisest, kuid lõi eelduse paremaks (detailsemaks) puhkemajanduse korraldamiseks. Looduse kahjustuste leevendamiseks rajati tasulisi parkimisväljakuid (nt Kauksi rand), telkimis- ja lõkkeplatse (Luik 1968). Plahvatuslikult kasvav nõudlus (töönädala lühenemine ja autostumise kasv) puhketegevuseks tingis selgesõnalise puhkealade kujundamise juhendi vajaduse. 1971. aastaks anti välja ajutine juhend maastike kujundamiseks ja kaitseks Eesti NSV-s (Frey 1986). Puhkealade kujundamisega paralleelselt tegeleti klassikalise looduskaitse arendamisega. 1975. aastal valmis Eesti Metsainstituudi poolt kokkuvõtlik töö Eesti perspektiivikate kaitsealade kohta. Leiti, et inimtegevuse eesmärk Eesti rannikutel ja muudel väärtuslikel aladel pidi olema puhkemaastike rekreatiivsete omaduste suurendamine ja omapärase looduse kaitse (Varep 1983). Veel koormamata Otepää kõrgustiku lääneosa (Otepää maastikukaitseala, nüüdne looduspark) võeti 1979. aastal Eesti NSV Ministrite määrusega looduskaitse alla.

Kaitsealade külastatavuse ja populaarsuse suurenemise üheks põhjuseks oli 1970ndatel aastatel alade kaitse alla võtmine ja selle kajastamine meedias. Heaks näiteks oli Lahemaa rahvuspark, kus piirkonna külastatavus pärast rahvuspargi loomist mitmeid kordi suurenes, tekitades samas vastuolu külastajate ootuste ja kaitseala eesmärkide ühildumises (Varep 1983). Samasugune vastandumine toimus ka Peipsi põhjarannikul ja Soome lahe äärsedel kaitsealustel puhkealadel (Ristkok 1988). Loodusesse rajati õpperajad eelkõige kasvatuslik-tunnetusliku väärtusena, kuid ka eesmärgiga suunata puhkajad maastikukaitsealadele, mille koormustaluvus oli suurem (Varep 1983). Ilmnunud probleemid nagu rohukamara kahjustumine, tekkinud tuiskliiva-alad, eutrofeerunud veekogud, prahistunud metsad ja metsatulekahjud (Etverk, Nõmmsalu 1980) olid aktuaalsed nii puhkealadel kui ka kaitsealadel.

Juba pikemat aega oldi arusaamal, et loodus- ja keskkonnakaitse on omavahel kattuvad valdkonnad. Riigikorra muutus 1990. aastal nõudis ka looduskasutuse tasakaalustamist ning looduse üle hakati pidama majanduslikku arvestust (mererannikul ja siseveekogude kallastel kehtestati majanduslikud piirangud). Kaitsealad kanti maakatastrisse. Üks

olulisemaid otsuseid oli säilitada kaitsealade järjepidevus ning kõik nõukogude ajal kaitse alla võetu pidi jääma kaitse alla ka Eesti Vabariigis. Erinevalt kaitsealadest ei olnud parkide puhul olukord väga selgelt mõistetav ning korra loomiseks muudeti 1993. aastal kõik endised nõ kohalikud kaitsealad riiklikeks kaitsealadeks (Zingel 2014).

Tänu 2004. aastal vastu võetud looduskaitse seadusele saavad ka tänapäeval kohalikud omavalitsused ise määrata milliseid alasid ja väärtuslikke objekte kaitse alla võetakse (RT I 2004, 38, 258). Selleks võivad olla maastik, väärtuslik põllumaa, väärtuslik looduskooslus, maastiku üksikelement, park, haljasala, või haljastuse üksikelement, mis ei ole kaitse all kaitstava looduse üksikobjektina ega paikne kaitsealal (Keskkonnaagentuur 2017).

5. LOODUSKAITSE ALL OLEVAD PUHKEALAD, NENDE KRITEERIUMID JA FUNKTSIOONID

5.1 Hellenurme puhkeala

Hellenurme puhkeala asub Valgamaal, Palupera vallas, Hellenurme külas ning kuulub kohaliku omavalitsuse tasandil kaitstavate loodusobjektide hulka. 2007. aastal loodud kaitseala (2,3 ha) kaitse-eesmärk on rekreatiivse tähtsusega pargi ja settetiik-puhastuslodu ning läbivoolukraavide kaitse, pärandkultuurmaastiku säilitamine, tutvustamine ning kaitseala ajaloolis-kultuuriliste väärtuste säilitamine, arendamine ja tutvustamine (Keskkonnaregister 2017a).

Kaitstava alaga on seotud Hellenurme järv ja Elva loodusala. Läbi Hellenurme paisjärve kulgeb Elva jõgi (81,6 km). Paisjärve vasakkallast kasutatakse aktiivselt avaliku puhkealana. Puhkealal on rietuskabiin, kompostkäimla, minipuukuurid, prügikastid, grillrestiga grillikohad, kiiged (Külaudis 2012).

Puhkeala üheks peamiseks turismimagnetiks on Hellenurme mõisakompleks, mille hulka kuulub ka park (1957. aastast looduskaitse all) koos allee ja Middendorffide kalmistuga, mis on muinsuskaitse all (Kultuurimälestiste riiklik register 2017c). Hellenurme mõis on tihedalt seotud Eesti kultuurielu tegelastega. Mõisa omanikeks alates 1850. aastast olid perekond Middendorffid, kellest kuulsaim oli loodusteadlane ja akadeemik Alexander von Mittendorff (Palupera vald 2017b). Põlistest eestlastest tuleb nimetada mõisa abivalitseja perekonnas sündinud maalikunstnik Konrad Vilhelm Mägi (1878-1925) ja mõisa koduõpetajana töötanud Jakob Hurta (1839-1906), kes pidas rahvaluulekoguja ametit (Puhkus Eestis 2017). Middendorffide poolt ehitatud Hellenurme vesiveskis töötab veskimuuseum ning see on ka ainuke vee jõul töötav püülvieski Eestis (Hellenurme veskimuuseum 2017). Hellenurme mõisa aedniku majja rajati 1936. aastal 6-klassiline koolimaja, mis töötas 1974. aastani ja lõpetas oma töö kolmeklassilisena. Mõisa peahoones oli kuni 1993. aastani hooldekodu ja lasteaed. Tänapäeval toimib Hellenurme mõisas eralastead, mis kuulub ka mõisakoolide ühendusse. Alates 2005. aastast on Hellenurme

võtnud osa külastusmängust „unustatud mõisad“ mille käigus tutvustatakse huvilistele Palupera mõisakooli, Middendorffidega seotud kohti ja ajalugu (Mõisakoolid 2017).

Palupera valda ja Hellenurme läbib Via Hanseatica turismimarssruut, mis ühendab Peterburi ja Hamburgi, läbides vanu hansalinnu. Eestis algab Via Hanseatica Narvast ning lõpeb Valgas (Uuendused... 2017).

Hellenurme puhkealale viib kergliiklustee, mis valmis tänu 2010. aastal teostatud „*Go cycling through Vidzeme and Southern Estonia*” projektile. Projekti raames rajati puhkealale veel ka neli pinki, kolm prügikasti, kaks varjualusega puhkekohta (palkidest laud-pingid) ja viis rattahoidjat (Otepää Teataja 2011).

Rahva tahtel ja abiga sai Palupera vallast Eesti 100 aarde hulka kaks objekti: Hellenurme vesiveski ja Palupera mõis (Palupera vald 2015). Hellenurme mõisniku Al. Th von Middendorffi sünnist möödus 2015. aastal juba 200 aastat. Hellenurme kogukond pidas tähtpäeva suursuguselt ja mõisniku vääriliselt (*Ibid*).

5.2 Lustimäe puhkeala

2009. aastal kaitse alla võetud Lustimäe puhkeala (3,7 ha) asub Valgamaal, Palupera vallas, Mäelooga külas ning kuulub samuti kohaliku omavalitsuse tasandil kaitstavate loodusobjektide hulka (Keskkonnaregister 2017b). Kaitseala kaitse-eesmärk on rekreatiivse tähtsusega pargi, arhitektuurimälestise Hellenurme villaveski varemete ja pärandkultuurimaastiku säilitamine, tutvustamine ning kaitseala ajaloolis-kultuuriliste väärtuste säilitamine, arendamine ja tutvustamine.

Kaitstava alaga on seotud Elva jõgi, mille lähte veekoguks on Valgjärv ja mis suubub Emajõkke, ning Elva loodusala (EELIS 2017e). Lustimägi on Elva jõe kallaskraja ühendatav ka Vitipalu matkaradadega (Keskkonnaregister 2016b).

Lustimäega on seotud veel erinevad legendid. Kuna Lustimäe oli piirkonna kaunim ala siis hakati seal pidama ka erinevaid koosviibimisi ja pidusid ning sellest sündis ka nimi Lustimäe, tuntud ka kui Prouamägi. Kuulub mõisapargi koosseisu. Akadeemik

Middendorff istutas Lustimäe puhkealale palju võõrliike, seetõttu võib lugeda ala ka Hellenurme mõisapargi koosseisu (Palupera vald 2017a).

2005-2006. aastal valmis projekti "Elva jõgi - veetee Emajõe Jõeriiki" raames Lustimäele puhkekoht (Lustimägi 2009). Lustimäe puhkeala põhjanurgas olevale lagendikule on ehitatud puhkerajatised – piknikukoda, lõkkekoht grillrestiga, käimla, köisrada, ujuv randumissild Elva jõel, sild üle jõe, mis tagab juurdepääsu villaveski varemeteni, prügikonteiner, jalgrattastatiiv, lauad-pingid, viidad, stendid ja 2 rida treppe (Palupera vald 2017a).

5.3 Kuremaa järveäärne puhkeala

1992. aastal kohalikul tasandil kaitse alla võetud Kuremaa järveäärne puhkeala asub Jõgevamaal, Kuremaa alevikus ja Mooritsa, Soomevere ja Änkküla külas. (Keskkonnaregister 2017c). Kuremaa järveäärne ala võeti kaitse alla 1992. aastal eesmärgiga kaitsta Kuremaa järve põhja- ja kirderannas asuvat puhkeala ja sellega piirnevat tammesalu. Kaitstava ala pindala on 21,1 ha, millest veeosa 1,0 ha, ning hetkel on tegu uuendamata kaitsekorraga alaga, mis kuulub riiklikul tasandil kaitstavate loodusobjektide hulka (Keskkonnaregister 2017c). Puhkeala koosseisu jääb osaliselt ka Kuremaa mõis ja mõisa park (26,2 ha), mille kaitse-eesmärgiks on säilitada ajalooline planeering, dendroloogiliselt, kultuurilooliselt, ökoloogiliselt, esteetiliselt ja puhkemajanduslikult väärtuslik puistu ning pargi- ja aiakunsti hinnaliste kujunduselemendid (Keskkonnaregister 2016c). Samuti kaitstakse mõisaparki ka edasise kasutamise ja arendamise eesmärgiga (*Ibid*).

Läbi aegade on olnud Kuremaa mõis erinevate omanike käes, näiteks Wrangell ja Ungern – Sternberg (Orav 2014). Kuremaa mõisa peahoone, park, tall, valitsejamaja, ait, tõllakuur, ait-kelder, aednikumaja, uus rehi, meierei, laudad, kaalukoda, moonakate majad, tuuleveski, vana rehi ja Oettingenide kabel tunnistati 1997. aastal kultuurimälestiseks (Kultuurimälestiste... 2017a). Vene ajal (enne Eesti iseseisvumist) asutati Von Oettingenide poolt mõisa Baltikumi esimene piimasuhkru vabrik (Kultuurimälestiste... 2017b). Ajaloolistest isikutest on Kuremaal sündinud rahvaluule koguja Helene Maasen-Varik (1869-1933) ja Mooritsa külas elas teinegi rahvaluule koguja Hans Karro (1869-

1917) (Orav 2014). Tartumaal, Palamuse kihelkonna Järvepere küla Posti talus, Kuremaa järve idakaldal on sündinud kirjanik Oskar Luts (1887-1953) (Kleimann 2017).

Kuremaaga on seotud ka Kalevipoja lingukivi muistend, mille kohaselt Kalevipoeg tahtis üle Kuremaa järve oma sāngi juurde kivi visata, kuid kivi läks katki ja üks pool kukkus Kuremaa järve äärde, teine sāngi juurde (Muistendeid ja uurimusi... 2004).

Kuremaa järveäärsel puhkealal on supelrand (Puhka Eestis 2017b) kus töötab Kuremaa vabatahtlik järvepääste (Jõgevamaa turismiinfo 2016). Puhkealal on olemas terrassiga kohvik, laenutus-teenindusruum, inva-WC, lastekiigud, veeliumāgi, kang, võrkpalliplats, tänavakorvpalliplats, infostendid, parkla, telkimisplats, elektrivarustusega autokaravanide plats, pesemisvõimalusega san.- sõlm (Jõgeva... 2013). Puhkealal on veel paadi- ja ujumissild, paadilaenutus ja liutee (*Ibid*). Kuremaa järvel on võimalik teha ka laevasõite (Puhka Eestis 2017b).

Nimetatud looduskaitsealuse puhkealade kriteeriumiteks on veekogu(d) ja ajaloolis-kultuuriline taust (mõis, kuulsad isikud, legendid). Puhkealade pakutavad funktsioonid on suplemine, kalastamine, aktiivne sport (veesport, paadisõit jm), matkamine, tutvumine looduse ja kultuurilooa (infotahvlid).

6. TULEMUSED

Puhkealadel ja kaitsealadel on olemuselt erinev tähendus. Üks on looduslikult soodus maa-ala, mida on peamiselt puhkamiseks, virgestuseks ning puhkemajanduse arenguks kavandatud. Teine aga kitsendatud või suisa keelatud inimtegevusega ala looduse väärtuste säilitamiseks, kaitsmiseks, taastamiseks, uurimiseks ja tutvustamiseks.

Puhkealade ja kaitsealade kujunemisel saab eristada kolme perioodi – sündmused enne ja pärast II Maailmasõda ning 2000ndate teine pool, mil taasvõimaldati loodusobjektide kaitse kohaliku omavalitsuse tasandil. Puhkealade ja kaitsealade kujunemisel on määranud olulist rolli erinevad seadused ja määrused.

Esimeste ametlike puhkealade tarvis olid juriidilised instrumendid olemas varem kui kaitsealade jaoks. Samas esimesed kaitsealad (Vaika saared, Järvelga ürgmets) olid olemas enne 1925. aastat. Suvitus- ja ravitsuskohtade seadus (1925, uuendati 1937) suunas puhkealade moodustamist, kuid hiljem lisandunud seadused (metsa-, riigiparkide-, looduskaitse- ja loodushoiuseadus) jagasid juriidilist jõudu nii puhkealadele kui ka kaitsealadele. Pärast turismi korraldamise seaduse vastuvõtmist 1938. aastal ja liitasutuse (Turismi- ja Loodushoiu Instituut) moodustamist jäid maastikuliste puhkealade (sinna hulka ei kuulunud kuurordid, puhkemajad) suunamine pigem looduskaitse valdkonna ülesandeks. Loodushoiuseaduse (1938) ülesanneteks olid ka kaitsealadele lisaks riigiparkide, aedade ja iluväljakute säilitamine ja arendamine. Turism ja looduskaitse tegid tihedalt koostööd, mis väljendus ka ajakirja „Loodushoid ja Turism“ väljaandmises.

II Maailmasõda tekitas suurt kahju puhkealadele ning nende taastamisel muutus oluliseks puhkealade funktsionaalne kasutus ja läbinõeldud tegevus. Puhkemajanduse arendamisel 1960ndatel jõuti ka kaitsealadeni. Selgitati välja nii puhkamiseks sobivad alad, millele koostati planeering, kui ka kõrgemate looduskaitse väärtustega ning külastuskoormuse suhtes tundlikumad alad, mis võeti looduskaitse alla. Planeerimine jõudis ka kaitsealadele, Pühajärve ümbrus oli esimene, mis sai läbinõeldud generaalplaani.

Looduskaitse on olnud sõjajärgsel ajal mitmetasandiline – riiklikul ja kohalikul tasandil. 1963. aastal vastuvõetud määrus (kuni 1993. aastani) ja 2004. aastal jõustunud looduskaitseadus on võimaldanud kohalikul omavalitsusel väärtustada looduslikke objekte ja maastikke. Tegelikult võeti esimene looduskaitsealune „puhkeala“ sõna sisaldav ala kaitse alla 1992. aastal, kuid reformide käigus (1993) sai sellest riikliku tasandi kaitseala. Vahepealsel ajal (1993-2004) oli vaid riiklikul tasandil looduskaitse.

Tänapäevane puhke- ja kaitsealade moodustamine toimub kahel tasandil – riiklikul ja kohalikul. Kaitsealad võivad olla kahetasandilised nagu ka puhkealad (nt RMK puhkealad ja kohalikul tasandil planeeringutega ettenähtud puhkealad).

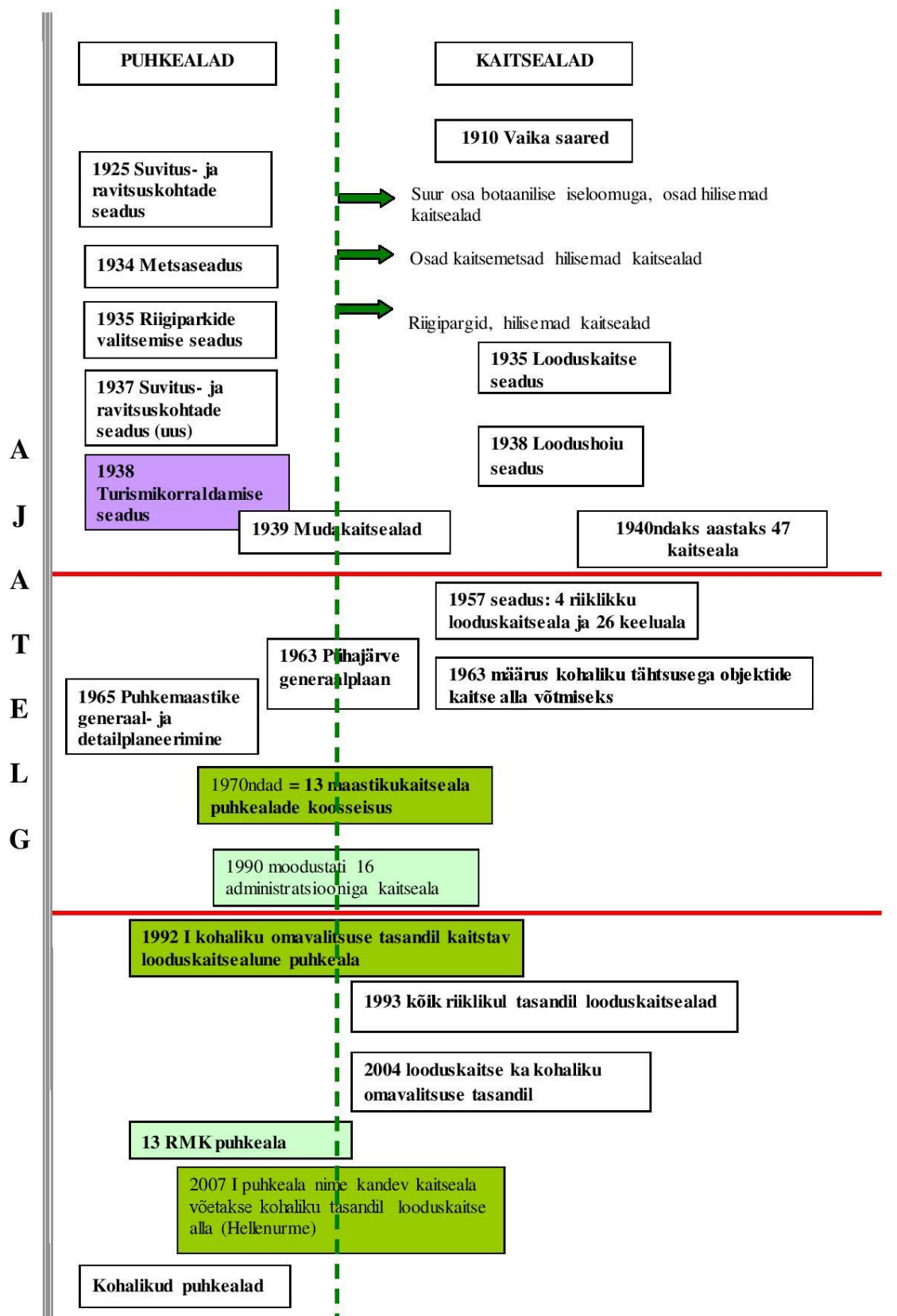
Puhkealade ja kaitsealade mõistete kattumisel saab ajalooliselt eristada kolme perioodi:

- I periood, mis hõlmab endaga 1920ndad kuni 1940ndad,
- II periood pärast II Maailmasõda ehk 1960ndad, 1970ndad ja 1990ndad ning
- III periood ehk 2000ndate teine pool, mil hakati taas kohaliku omavalitsuse tasandi loodusobjekte kaitse alla võtma.

Esimene kattumine puhkealade ja kaitsealade kujunemisel algas juba 1920ndatel aastatel, mil suvitus- ja ravitsuskohtade hulgas oli palju botaanilise tähtsusega alasid. Kattumist suurendasid kaitsemetsad, riigipargid ja tervisemuda kaitsealad.

II Maailmasõda tekitas aga suurt kahju eelkõige puhkealadele ning mitmed neist hävisid täielikult. Sõjajärgsel ajal olid paljud teemad aktuaalsemad kui puhkus või looduskaitse. Puhkeala ja kaitseala mõisted hakkasid omavahel jõuliselt taas kattuma 1970ndatel aastatel, kui puhkealadele omistati rekreatiivne väärtus ja puhkemajandus jõudis kaitsealadeni. Samasse kümnendisse jäävad ka 13 maastikukaitseala puhkealade koosseisus.

Kolmanda perioodi verstapostiks on 2007. aastal esimese puhkeala nime kandva kaitseala looduskaitse, kui kohalikul tasandil kaitstav loodusobjekt, alla võtmine - Hellenurme. 2009. aastal lisandus kohaliku tasandi loodusobjektina Lustimäe puhkeala.

Joonis 1. Puhkealade ja kaitsealade kujunemine ning mõistete kattumine

Puhkealadel on mitmekesine maastik, veekogu(d) ja ajaloolis-kultuuriline taust (mõis, kuulsad isikud, legendid). Looduskaitse alla kuulumine on pigem täiendav ja ehk isegi väärtustlisav komponent. Puhkealade pakutavad mitmeid aktiivse puhkamise võimalusi ja hariduse ning silmaringi laiendamise võimalusi.

7. ARUTELU

Tegelikult kujunesid puhkealad ja kaitsealad sageli koos. Looduskaitsetes peetakse kokkulepitult esimeseks kaitsealaks Vaika linnukaitseala moodustamise aastaga 1910, kuid paljud pole sellega nõus. Osade arvates tuleks esimeseks kaitsealaks lugeda Linnulahte Saaremaal, kus 1906. aastal sõlmiti rendileping jahimeeste ja Kuressaare linna vahel (Kalling 2014). Kuigi looduskaitseaduseni jõuti Eestis alles 1935. aastal, siis juba 1925. aastal jõustunud suvitus-ja ravitsuskohtade seaduse alusel moodustatud alad olid suuresti looduskaitse (botaanilise) kaalutlusega. Professor Kalev Sepp on tabavalt sõnastanud: „Puhkemajandus on ju alati olnud kui mitte looduskaitse liitlane, siis ärgitaja ometi“ (Sepp 2014).

Ühe või teise mõiste domineerimisel on kindlasti olnud oluline huviliste rohkus ühiskonnas või nende hääle kaalukus – teadusringkond vs puhkajad. Vabariigi alusaastatel, kui turism oli oluline majandusharu ja Eestil oli omapära (mereäärsed puhkekohad, meremuda, sisetöötanud kosukohad ehk kuurordid), mis turiste tõi, arendati turismi ning puhke- ja ravitsuskohti. Samuti said teadlased neile huvipakkuvad kohad säilitada kaitsealadena ka enne looduskaitse seaduse jõustumist 1935. aastal. Puhkealade ja kaitsealade tihedat seotust näitab seegi, et suurem osa kunagi kaitse alla võetud puhkealadest ja kaitsealadest on tänasel päeval olemasolevate kaitsealade koosseisus. Ka kunagistest tervisemuda kaitsealadest ligikaudu pooled on looduskaitse all. Kuigi tavapäraseid puhkajaid on elanikkonnast alati rohkem olnud kui teadlasi või haritlasi, on Eesti kaitsealade kujunemisel on olnud suurem roll just teaduslikel kriteeriumitel (Tuvi 2006). Muijal maailmas, näiteks Rootsis aga on tunnetuslikud ja teaduslikud kriteeriumid mõlemad olulised, kuid kõige populaarsem kriteerium on tunnetuslik (Götmark & Nilsson 1992). Eestis ei ole väga palju riiklikke kaitsealasid, mille kaitse-eeskirjades oleks kirjas puhkeaspekt. 2016. aasta seisuga on seitsmes maastikukaitseala (riiklikul tasemel olevad kaitsealad) kaitse-eeskirjas see fikseeritud (Tuvi 2017 avaldamata andmed). Kaitse-eeskirjade uuendamine ei tähenda automaatselt, et varem sõnastatud puhkefunktsioon sinna alles jääb. Näiteks oli Naissaare looduspargi kaitse-eeskirjas enne kaitse-eeskirja

uuendamist sees puhkefunktsioon, kuid nüüd enam mitte (Tuvi 2006, 2017 avaldamata andmed).

Allikmaterjalides (raamatud „Loodushoiu sajand“, „Eesti NSV puhkealad“ ja „Looduskaitse ja maastik“) tehti selgelt vahet, millal keskenduti kaitsealadele ja millal puhkealadele. Omavahelisele mõistete kattumise analüüsis nendele suurt tähelepanu ei pööratud, kuid ei saa väita, et kokkupuuteid poleks kajastatud. Ajaloolistes ülevaadetes püüti mõisted pigem lahus hoida. Looduskaitse ei tähendanud ajalooliselt alati ranget kaitset vaid pigem loodushoidu – kuidas arvestada looduslike tingimustega teiste maastike funktsioonide rakendamisel kui puhkemaastik ja looduskaitsemaastik. Vabariigi algusaastatel leiti, et kui maaomanik väärtustab parki või mõnda üksikobjekti, siis ei ole vaja seda objekti tingimata looduskaitse alla võtta, sest omaniku tegevus tagab objekti säilimise (Vilbaste 1939b, Vilbaste 1939c). Range looduskaitse erinevate keeldude ja karistustega oli omane nõukogude perioodil, kui kontrollimatu puhketegevus tõi kaasa soovimatud tagajärjed. Küll aga võib leida teatud vastuolusid seatud kaitsealade eesmärkide ja puhkajate nõudluste ja ootuste vahel, kui külastatavus muutus liiga suureks. Puhkealad hakkasid domineerima juba II Maailmasõja ajal, mil suurenes vajadus puhkehetkedeks, et säilitada moraalset ja vaimset tervist. Puhkealade kasutajate hulk hakkas suurenema 19. sajandil ning Eestis kujunesid välja mereäärsed linnad ja Venemaale tekkisid esimesed kuurordid (Varep 1983). Pärast sõda kasvas vajadus puhkealade järgi hüppeliselt. 1965. aasta lõpus kavandati puhkerajoonide ja puhkekohtade loodav võrk ning lähtuvalt asendist jaotati puhkepiirkonnad kaheks: mereäärsed (saarestik ja rannik) ja sisemaa puhkealad. Rohelise vööndi metsad pidid leevendama linnalähedaste puhkealade põuda. 1970ndatel alanud autostumine ja heade teede areng võimaldas puhkealade kättesaadavuse ka kõrvalistes piirkondades elavatele inimestele ning hakati otsima erinevaid väljundeid väljaspool linnakeskkonda. Paljud puhkepiirkonnad olid kogunud populaarsust just tänu nende territooriumil paiknevatele kaitsealadele.

1980ndatel pöördus aga tähelepanu rohkem kaitsealadele, kuna käis soode- ja fosforiidisõda (Sillaots 2014). Sel ajal jäi puhkemajandus tahaplaanile. Riigikorra muutumisega 1990ndatel hakati looduskasutust tasakaalustama ja maareformiga seotud probleemid olid olulisemad kui puhkus. Tulevik aga nõudis kaitsealade kohanemist puhkefunktsiooniga – erinevad õppe- ja matkarajad, ettevalmistatud puhkekohad ka

kaitsealade territooriumil, kui loodusväärtused ja külastuskoormus seda vähegi võimaldasid. Nii mõnigi kaitsealadel siiani kasutuses olev väiksem ehitis pärineb roheliste võõndite ja puhkealade majandamise algusajast (Nigula looduskaitseala nn propagandapaviljon, sild Suure Taevaskoja paljandi lähisel jne).

Edenenud majandus ja heaolu on toonud kaasa kaks erinevat suundumist – ühest küljest linnastumine, aga teisest küljest maale elama minemine või valglinnastumine. Inimesed kolivad tihti linnakeskkonnast maale, alevitesse või linnaäärsetesse piirkondadesse, kus on vähem linnakära ja rohkem võimalusi puhkamiseks, sealjuures säilitades oma töökohad linnas. Vabaajaveetmise ja puhke võimalusi luuakse kohtadest, kus neid varem polnud ja korrastatakse alasid, mis juba olid rekreatiivse väärtusega, kuid nõ kaubastamata (nt supluskoht) (Jääts 2010).

Linnastumisega kaasneb omakorda suurem surve olemasolevatele (tasuta kasutatavatele) puhkealadele, sh kaitsealadele. Sellega kaasnevaid probleeme on käsitlenud Kristi Mänd (2014) oma bakalaureusetöös. Kõige rohkem viibivad inimesed looduses suveperioodil, mil päevad pikemad ja inimestel on rohkem vaba aega. Inimesed tahavad üha rohkem liikuda puutumatus looduses ja seetõttu satuvad nad ka aina sügavamale kaitsealadele. Ülekasutamine (telkimine, suurüritused) ohustab aga loodus- ja kultuuriväärtusi, toob kaasa pinnase tallamise ja muid häiringuid (Mänd 2014). Anna Koltsa (2016) jõudis oma magistris töös samale järeldusele, et kõige rohkem rikutakse looduskaitseadust just suvekuudel (juunist-septembrini), mil inimesed veedavad rohkem aega puhkamiseks kaitsealadel. Looduskaitse rikkumised (telkimine, lõkke tegemine, sõidukiga sõitmine) ja alade külastatavus on suures osas seotud ilmastikuga (Koltsa 2016).

Linlaste puhkevõimaluste ja keskkonnaolude parandamiseks loodi linnade ja asulate ümber paiknevatele maa-aladele rohevõrgustikud. Eestis rohevõrgustikku planeeritud eelkõige looduskaitse vajaduste alusel ja vähem on arvestatud inimese vajadust looduses liikuda. Väärtuslikud loodusalaad asuvad tihti linnadest ja asulatest liiga kaugel, ning inimeste tihe liikumine võib neid alasid kahjustada. Selleks, et kaitsealade külastatavust ja ala kahjustusi vähendada tuleks rajada rohkem puhkemetsi ja haljasalasid linnade ja asulate vahetusse lähedusse (Tuul 2011).

Tänapäevased looduskaitse all olevad puhkealad on seotud veekogudega, asuvad mitmekesisel ja vaheldusrikkal maastikul, omavad mitmekülgsi vaatamisväärsusi ning on toetava

taristuga. Ilmselt on kolmest puhkealast vähe. Kuigi kohalik omavalitsus on puhkealad looduskaitse alla võtnud eeskätt kohalike elanike huve silmas pidades, saavad nendest hüvedest osa ka külalised (turistid). Puhkealad, riigimetsas asuva puhkeala koosseisu kuuluvad kaitsealad, kaitsealad väljaspool RMK puhkeala – kõik see võib tavainimese jaoks olla sarnaste sõnadega arusaamatu mõistete rägastik. Puhkaja eeldab ootuspäraselt võimalust ettevalmistatud ja hea ligipääsetavusega kohas puhata ja ennast hästi tunda. Segadust ei vähenda ka sageli kasutatav mõistete paar nagu puhke- ja virgestusala. Kristel Tatsi (2012) jõudis oma magistritöös järelduseni, et nendel terminitel vahet ei tehta. Tegu on sünonüümidega. Planeeringu dokumentides kasutatakse neid samuti samaväärsetena, kuid eri omavalitsused käsitlevad mõistet ja mõistega seostatavaid kriteeriume erinevalt (Horn 2012).

2017. aastal on kolm sõna „puhkeala“ sisaldavat kohaliku omavalitsuse tasandi loodusobjekti. Tulevikus võib neid aga lisanduda, sest riiklikku kaitsealade võrgustikku on hakatud korrastama ja uuendamata kaitsekorraga alade arv on vähenenud. Hetkel on vana ehk uuendamata kaitsekorraga alasid kokku 80 (EELIS 2017d). Väiksema looduskaitseliku väärtusega (eelkõige kaitsealused ja haruldased liigid ning elupaigatüübid) kas vabastatakse looduskaitsest piirangutest või tehakse ettepanek kohalikele omavalitsustele võtta see kohaliku tasandi loodusobjektina kaitse alla. Kohalike omavalitsuste huvi kunagi looduskaitse alla võetud territoorium säilitada, on eelkõige seotud rohealade (sh kunagiste suvitus- ja tervishoiukohtade) kaitsega ning erinevate puhkevõimaluste pakkumisega oma piirkonna elanikele ja külalistele. Mitme ajalooliselt olulise puhkeala, mis hetkel on uuendamata kaitsekorraga ala, kohta on tehtud ettepanek viia see objekt kohaliku tasandi alla. Aktiivselt kohalike kasutuses olevat puhkeala on kohalikul omavalitsusel parem hallata ja majandada. Samuti näitab kohaliku omavalitsuse soov objekti väärtustada ka kaitsetahet. Nii on kaalumisel ka Kuremaa järveäärse puhkeala kaitseala valitseja muutmine (Viilma 2016). Samasisuline ettepanek on tehtud ka Elva metsapargi osas Elva Linnavolikogule (Elva-Peedu metsapargi... 2016).

Käivitunud haldusreform võib endaga kaasa tuua olukorra, kus lisaks Viimsi vallale, kus on kuus kohalikku loodusobjekti (Keskkonnaregister 2017d), saab rääkida ka Elva vallast kui kohaliku looduskaitse väärtustavast vallast. Nimelt hakkavad Hellenurme ja Lustimäe puhkealad kuuluma Elva valda (Vabariigi... 2017). Suure tõenäosusega võiksid osa looduskaitse alla võetud metsaparkidest ja mõni linnasisene roheala olla tulevikus

väärtustatud looduskaitsealused puhkealad, kui kohalikel elanikel on vastav soov ja alad
vastavad puhkeala ootustele.

KOKKUVÕTE

Bakalaureuse töö „Puhkealad kui kaitsealad“ eesmärgiks oli anda ülevaade puhkealade kui kaitsealade kujunemisest, analüüsisides kõigepealt kuidas on puhkealad ja kaitsealad ajalooliselt kujunenud, millal nad omavahel kattuma hakkasid ning millised on tänapäeva puhkealad mille nimi sisaldab sõna „puhkeala“.

Töös kasutati püstitatud uurimusküsimustele vastuste leidmiseks kvalitatiivset metaanalüüsi Keskkonnaregistri andmekogust tehti kaitstavate loodusobjektide päring tingimusega, et objekti nimes peab sisalduma sõna „puhkeala“.

Puhkealade ja kaitsealade kujunemisel eristati selgelt kolme perioodi. Esimeseks perioodiks kujunes aeg enne II Maailmasõda, teiseks perioodiks aeg peale II Maailmasõda ning kolmanda perioodina saab eristada 2000ndate teist poolt, mil taasvõimaldati loodusobjektide kaitse alla võtmine kohaliku omavalitsuse tasandil. Puhkealad ja kaitsealad hakkasid omavahel kattuma juba esimeses perioodis vabariigi algusaastatel, kuid hiljem toimus mõistete lahknemine, et hilisemates perioodides taaskattuda.

Keskkonnaregistri andmekogu andmetel on 2017. aastal kolm spetsiaalselt puhkamiseks loodud ja sõna „puhkeala“ sisaldavat looduskaitse all olevat objekti. Nendeks on kaks kohaliku omavalitsuse hallata Hellenurme ja Lustimäe puhkeala (Palupera vald) ning üks veel uuendamata kaitse-eeskirjaga riiklikul tasemel kaitstav Kuremaa järveäärne puhkeala (Jõgeva ja Palamuse vald). Kolmel territooriumil on nii esteetiline maastik, veekogu kui kultuuriline aspekt ja nad sobivad puhkamiseks, sest on loodud vastav taristu.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. **Aruja, M.** (1979). Loodus, ühiskond ja seadus. *Eesti Loodus*. Nr. 5. Lk. 277-280.
2. **Bell, S.** (2008). Design for Outdoor Recreation, 2nd. Cromwell, Wiltshire, pp 2-5.
3. **Brafmann, E.** (1966). Puhkemaastike kujundamine. Rmt Looduskaitse ja maastik. Eesti NSV Ministrite Nõukogu Metsamajanduse ja Looduskaitse Peavalitus. Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumi Teaduslik-Tehnilise Informatsiooni Büroo. Tallinn. Lk 45-51.
4. **Eilart, J.** (1976). Inimene, ökosüsteem ja kultuur. Perioodika, Tallinn, lk 5-127.
5. **Etverk, I., Nõmmsalu, F.** (1980). Vaba aeg+heaolu=ohut loodusele? *Eesti Loodus*. Nr. 9. Lk 546-551.
6. **Frey, T.** (1986). Pikk tee keskkonnaökoloogiani. *Eesti Loodus*. Nr 5. Lk 275-285.
7. **Hellström, K.** (2001). Väärtuslike maastike määratlemine. Metoodika ja kogemused Viljandi maakonnas. Tallinn, 77 lk.
8. **Kaasik, A.** (2016). Põlised pühapaigad. Pegasus, Tallinn, lk 14-28.
9. **Kalling, K.** (2014). Linnukaitsest Linnulahel – kes oli esimene? - Loodushoiu sajand. Eesti looduskaitse 1910-2010. /Koost. A. Tõnisson. EV Keskkonnaministeerium: Oomen, Tallinn, lk 11-19.
10. **Kask, O.** (1939). Loodushoid ja turism. Loodushoid ja Turism, nr 1, lk 1-3.
11. **Kerge, A.** (1976). Paigad puhkuseks. *Eesti loodus*. Nr. 5. Lk 276-280.
12. **Kontor, H.** (1960). Pirita loodus ootab paremat kaitset. *Eesti loodus*. Nr 3, lk 163-166.
13. **Kontor, H.** (1985). Pilk möödunule. *Eesti Loodus*. Nr. 5. Lk. 343-348.
14. **Luik, H.** (1966). Looduskaitse ja maastik. Eelseisvaid ülesandeid looduse kaitsmisel ja vabariigi territooriumi heakorrastamisel. Eesti NSV Ministrite Nõukogu Metsamajanduse ja Looduskaitse Peavalitus. Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumi Teaduslik-Tehnilise Informatsiooni Büroo. Tallinn. Lk 5-19.
15. **Luik, H.** (1968). Möödunud ja eelseisvast looduskaitsest. *Eesti Loodus*. Nr. 5. Lk. 257-263.
16. **Luik, H.** (1983). Looduskaitse ja puhkus. Puhkuse ja vaba aja veetmine kui sotsiaalmajanduslik probleem. Varep, E. Toim./ Eesti NSV Teaduste Akadeemia Looduskaitse Komisjon. Tallinn, Valgus. Lk 17-22.
17. **Luik, H., Udam, V.** (1977). Looduskaitse Eesti NSV-s ja selle sotsiaalmajanduslik aspekt. *Eesti Loodus*. Nr. 5. Lk. 289-295.

18. **Malev, M.** (1974). Eesti NSV puhkealad. Tallinn: Valgus. Lk 5-220.
19. **Meikar, T.** (2001). Eesti Loodusuurijate Seltsi aastaraamat. Looduskaitsest Eesti metsades institutsionaalsete korralduste eel. 80 köide. Tallinn: Eesti Loodusuurijate Selts, Eesti Teaduste Akadeemia Kirjastus. Lk 156-174.
20. **Niine, A.** (1965). Maastikuarhitektuuri probleeme Eesti NSV-s. Tallinn: Hans Heidemanni nim. trükikoda. Lk 45-83.
21. **Pettai, L.** (1966). Looduskaitse ja maastik. Puhkealade planeerimisest Eesti NSV-s. Tallinn: Eesti NSV Ministrite Nõukogu Metsamajanduse ja Looduskaitse Peavalitus, Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumi Teaduslik-Tehnilise Informatsiooni Büroo. Lk 28-32.
22. **Primack, R. B., Sammul, M., Kuresoo, R.** (2008). Sissejuhatus looduskaitsebioloogiasse. Eesti Loodusfoto, Tartu, lk 228-270.
23. **Ratassepp, K.** (2015). RMK aastaraamat 2015. K-Print, Tallinn, lk 38.
24. **Reinberg, A.** (1966). Looduskaitse ja maastik. Ülevaade puhkeasutuste võrgust Eesti NSV-s ja puhkemajanduse perspektiividest. Tallinn: Eesti NSV Ministrite Nõukogu Metsamajanduse ja Looduskaitse Peavalitus, Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumi Teaduslik-Tehnilise Informatsiooni Büroo. Lk 52-60.
25. **Ristkok, A.** (1988). Virumaa nii nagu ta on. *Eesti Loodus*. Nr. 5. Lk. 305-313.
26. **Rõssin, L.** (1984). Puhkav inimene metsas-probleem ja selle lahendusviisid. *Eesti Loodus*. Nr. 7. lk 418-424.
27. **Saat, T.** (1988). Sotsiaal-majanduslikud tagajärjed. *Eesti Loodus*. Nr. 10. Lk 638-645.
28. **Sauks, H.** (1977). Seadus looduse kaisel nüüd ja edaspidi. *Eesti Loodus*. Nr. 5. Lk 278.
29. **Sepp, K.** (1996). Eesti looduskaitse. Eesti Vabariigi Keskkonnaministeerium. Huma, Tallinn, 24 lk.
30. **Sepp, K.** (2014). Läänekaare tuul riivab Vilsandit (enne 1910. aastat) Loodushoiu sajand. Eesti looduskaitse 1910-2010. /Koost. A. Tõnisson. EV Keskkonnaministeerium. Oomen, Tallinn, lk 9-25.
31. **Sillaots, T.** (2014). Oma supp suure katla servas (1958-1989) Loodushoiu sajand. Eesti looduskaitse 1910-2010. /Koost. A. Tõnisson. EV Keskkonnaministeerium. Oomen, Tallinn, lk 109-165.
32. **Suur, A.** (1939). Suvitus- ja ravitsuskohtade korralduse arendamine. *Loodushoid ja Turism*. Nr 1, lk 17-21.
33. **Zingel, H.** (2014). Uus aeg, uued sihid (1990-2010). Loodushoiu sajand. Eesti looduskaitse 1910-2010. /Koost. A. Tõnisson. EV Keskkonnaministeerium. Oomen, Tallinn, lk 215-236.
34. **Zobel, M.** (1979). Loodusmaastik: milleks, kellele? *Eesti Loodus*. Nr. 10. Lk. 634-642.

35. **Tappo, E.** (1965). Rohelise vööndi metsadest. *Eesti Loodus*. Nr. 3. Lk. 134-139.
36. **Toome, E.** (1939). Rakvere tammik. *Loodushoid ja Turism*, nr 2, lk 75-77.
37. **Tuvi, E.-L.** (2006). Kaitsealad Eestis enne looduskaitseseadust (2004) – kelle/mille kaitseks? Noorteadlased teadusloost. EMÜ ja ENTA korraldatud teadusloo konverentsi materjalid. D. Teperik. /Toim. Eesti Maaülikool, Eesti Noorte Teadlaste Akadeemia. Tartu. Lk 69-73.
38. **Tõnisson, A.** (2006). Esimene Eesti looduskaitseseadus. Huma, Tallinn, 119 lk.
39. **Tõnisson, A.** (2014). Vundamendi ehitus Kadriorus (1936-1940). Loodushoiu sajand. Eesti looduskaitse 1910-2010; rohkelt eskiise ja tööjooniseid (1941-1957). EV Keskkonnaministeerium. Oomen, Tallinn, lk 27-57, 59-87, 89-107.
40. **Varep, E.** (1983). Looduskaitse ja puhkus. Eesti puhkekohad ajaloolis-geograafilisest aspektist. /Toim. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Looduskaitse Komisjon. Tallinn: Valgus. Lk 7-14.
41. **Vilbaste, G.** (1939a). Tervisemuda kaitsealad. *Loodushoid ja Turism*. Nr 4, lk 210-211.
42. **Vilbaste, G.** (1939b). Teated. Kas Narva linavabriku park ja Narva jõe saared on võetud looduskaitse alla? G. Vilbaste vastus. *Loodushoid ja Turism*. Nr 2, lk 108.
43. **Vilbaste, G.** (1939c). Teated. Kas on tarvis võtta looduskaitse alla kooliparke? G. Vilbaste vastus. *Loodushoid ja Turism*. Nr 3, lk 160.
44. **Wild, R. and McLeod, C. (Eds.).** (2008). Sacred Natural Sites: Guidelines for Protected Area Managers. Gland, Switzerland: IUCN, lk 7-16.

Internetiallikad

1. Carew-Reid, J, Prescott-Allen, R, Bass, S and Dalal-Clayton, DB (1994). Strategies for National Sustainable Development: A Handbook for their Planning and Implementation. IIED and IUCN, pp 9. <http://www.mekonginfo.org/assets/midocs/0002861-environment-strategies-for-national-sustainable-development-a-handbook-for-their-planning-and-implementation.pdf> (27.02.2017)
2. Chape, S., Spalding, M., Jenkins, M.D. (2008). The World's Protected Areas. Prepared by the UNEP World Conservation Monitoring Centre. University of California Press. Berkeley, USA, pp 1-38, 102-103. <https://archive.org/stream/worldsprotecteda08chap#page/n16/mode/1up> (25.02.2017)
3. Chape, S., Spalding, M., Jenkins, M.D., (2008). The World's Protected Areas. Prepared by the UNEP World Conservation Monitoring Centre. University of California Press.

- Berkeley, USA, pp 1-38, 102-103. <https://archive.org/details/worldsprotecteda08chap> (08.04.2017)
4. Discsport. (2017a). Ajalugu. <https://www.discsport.ee/et/discgolf/disc-golf-mis-mang-see-on/ajalugu> (27.04.2017)
 5. Discsport. (2017b). Rajad. <https://www.discsport.ee/et/rajad> (27.04.2017)
 6. Dudley, N. (Editor) (2008). Guidelines for Applying Protected Area Management Categories. Gland, Switzerland: IUCN. x + 86pp. WITH Stolton, S., P. Shadie and N. Dudley (2013). IUCN WCPA Best Practice Guidance on Recognising Protected Areas and Assigning Management Categories and Governance Types, Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 21, Gland, Switzerland: IUCN. xxpp. https://cmsdata.iucn.org/downloads/iucn_assignment_1.pdf (26.04.2017)
 7. EELIS. (2017a). Kaitsealade ajalugu. <http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?id=1955863972&state=3;223220691;est;eelisand> (26.02.2017)
 8. EELIS. (2017b). Kaitsealatüübid- ja vööndid. <http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?id=950408591&state=3;223220691;est;eelisand> (26.03.2017)
 9. EELIS. (2017c). Kaitsealad 2002.-2004. aastal. <http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?id=66948759&state=3;355613931;est;eelisand> (24.02.2017)
 10. EELIS. (2017d). Looduskaitse statistiline ülevaade 2016. http://loodus.keskkonnainfo.ee/avalik/el_fil/ulevaade_stat_2016.htm (25.04.2017)
 11. EELIS. (2017e). Veekogu andmete kuvamine. http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?state=12;572247461;est;eelisand;;&comp=objresult=veekogu&obj_id=293297328 (08.05.2017)
 12. Eesti Entsüklopeedia. (1974). [http://entsyklopeedia.ee/Faksiimile#ENE_6_koide_Pais-Rumo_\(1974\)_501](http://entsyklopeedia.ee/Faksiimile#ENE_6_koide_Pais-Rumo_(1974)_501) (18.03.2017)
 13. Eesti Entsüklopeedia. (1978). [http://entsyklopeedia.ee/Faksiimile#ENE9.koide_Lisakoide_\(1978\)_195](http://entsyklopeedia.ee/Faksiimile#ENE9.koide_Lisakoide_(1978)_195) (18.03.2017)
 14. Eesti Entsüklopeedia. (1983). [http://entsyklopeedia.ee/Faksiimile#ENEKE_2_koide_I-Mok_\(1983\)_67](http://entsyklopeedia.ee/Faksiimile#ENEKE_2_koide_I-Mok_(1983)_67) (18.03.2017)
 15. Eesti keele seletav sõnaraamat. „Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu“ 2., täiendatud ja parandatud trükk. (2009). Langemets, M., Tiits, M., Valdre, T., Veskis, L., Viks, Ü., Voll, P. (toim.) Eesti Keele Instituut. <https://www.eki.ee/dict/ekss/ekss.html> (19.03.2017)
 16. Eesti Märksõnastik. (2017). Eesti Rahvusraamatukogu, Tartu Ülikooli Raamatukogu (koost.). <https://ems.elnet.ee/> (14.05.2017)

17. Eesti Terviserajad. (2017). <http://terviserajad.ee/rajad/> (27.04.2017)
18. Elva-Peedu metsapargi (keskkonnaregistri kood KLO1200271) kaitse alla võtmise asjaolud. Seletuskiri. (2016). Elva Linnavolikogu. <https://elva.kovtp.ee/documents/822677/2375802/11.Lisa+2+seletuskiri.pdf/68fcce3d-9df1-46ff-a47d-7c088217e700> (17.05.2017).
19. European Environment Agency. (2012). Protected areas in Europe - an overview. <http://www.eea.europa.eu/publications/protected-areas-in-europe-2012> (16.04.2017)
20. Hellenurme veskimuuseum, 2017. <http://www.veskimuuseum.ee/> (08.05.2017)
21. IUCN, 2017a. Protected Areas Categories. <https://www.iucn.org/theme/protected-areas/about/protected-areas-categories> (22.02.2017)
22. Juffe-Bignoli, D., Burgess, N.D., Bingham, H., Belle, E.M.S., de Lima, M.G., Deguignet, M., Bertzky, B., Milam, A.N., Martinez-Lopez, J., Lewis, E., Eassom, A., Wicander, S., Geldmann, J., van Soesbergen, A., Arnell, A.P., O'Connor, B., Park, S., Shi, Y.N., Danks, F.S., MacSharry, B., Kingston, N. (2014). Protected Planet Report 2014: Global Protected Area Coverage. UNEP-WCMC: Cambridge, UK. pp 7-15. https://www.unep-wcmc.org/system/dataset_file_fields/files/000/000/289/original/Protected_Planet_Report_2014_01122014_EN_web.pdf?1420549522 (25.04.2017)
23. Jõgeva valla arengukava. (2013). Lisa Jõgeva Vallavolikogu 26.09.2013 määrusele nr 19. <https://www.riigiteataja.ee/akt/1514081/0201/3002/M%20nr%2019%2026.09.2013%20Lisa%20arengukava.pdf> (12.05.2017)
24. Järvet, A. (2006). *Hellenurme paisjärve saneerimisprojekti keskkonnamõju hindamise aruanne*. https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=http://www.palupera.ee/Hellenurme_KMH_aruanne.doc (15.05.2017)
25. Kaasik, A. Hiiepaik. Kaardistame Eesti pühapaigad. Looduslikud pühapaigad. <http://hiiepaik.ee/vaata/kaardistame-eesti-puhapaigad-esitlus/> (16.04.2017)
26. Kaitstava territooriumi pindala Eestis 31.12.2016 seisuga. http://loodus.keskkonnainfo.ee/avalik/el_fil/kaitstav_territ31122016.htm (09.05.2017)
27. Keskkonnaagentuur. (2017). Kohaliku omavalitsuse tasandil kaitstavad loodusobjektid. <http://www.keskkonnaagentuur.ee/et/eesti-riikliku-bioloogilise-mitmekesisuse-teabevorgustiku-koduleht/kaitse/kaitstavad-loodusobjekti-4> (14.05.2017)
28. Keskkonnaregister. (2017a). Hellenurme puhkeala. <http://register.keskkonnainfo.ee/envreg/main?id=LO-1304354896&mount=view#HTTPAxhwsuU6tfoLcbf8YNs0v2vnfamCJZ> (08.05.2017)

29. Keskkonnaregister. (2017b). Lustimäe puhkeala.
<http://register.keskkonnainfo.ee/envreg/main#HTTP0mpSwqLzyE3qd5SbikedztozF8t08k>
(08.05.2017)
30. Keskkonnaregister. (2017c). Kuremaa järveäärne puhkeala.
<http://register.keskkonnainfo.ee/envreg/main#HTTP8mkmxcKHEIIB6oAUM5R0dGqc0sSg3O> (08.05.2017)
31. Keskkonnaregister. (2017d). Viimsi valla kohalikul tasandil kaitstavad loodusobjektid.
<http://register.keskkonnainfo.ee/envreg/main#HTTPEQGyUADq9nrjcuRP4U6xKsAhRxHYjU> (18.05.2017)
32. Kleimann, K. (2017). Tartu Linnaraamatukogu kirjandusveeb. Oskar Luts. Elulugu.
<http://www.luts.ee/kirjandusveeb/index.php/teadmiseks/oskar-luts/8-oskar-luts-elulugu>
(19.12.2016)
33. Koppel, M. (2017). Turismi ajalugu. Turismi kujunemine ja areng Eestis. Kuressaare Ametikool.
http://web.ametikool.ee/~marve.koppel/tuajalugu/?Turismi_kujunemine_ja_areng_Eestis
(27.03.2017)
34. Kraus, R., Barber, E., Shapiro, I. (2001). Introduction to Leisure Services: Career Perspectives.
<https://www.sagamorepub.com/files/lookinside/189/pages-intro-leis-serv.pdf> (31.03.2017)
35. Kultuurimälestiste riiklik register. (2017a). Hellenurme puhkeala.
<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=5827>
(12.05.2017)
36. Kultuurimälestiste riiklik register. (2017b). Lustimäe puhkeala.
<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=23902>
(12.05.2017)
37. Kultuurimälestiste riiklik register. (2017c). Kuremaa järveäärne puhkeala.
<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=23147>
(11.05.2017)
38. Külauudis. (2012). Via Hanseatical saab lausa tantsu lüüa.
<http://www.kylauudis.ee/category/valgamaa/palupera-vald/> (11.05.2017)
39. Lethbridge College – Educational Enhancement Team. (2014).
<https://www.slideshare.net/eetmedia01/3-2-historicaldevelopment-37925443> (31.03.2017)
40. Leung, Y.-F., A. Spenceley, G. Hvenegaard and R. Buckley. (2015). Tourism and Visitor Management in Protected Areas: Guidelines towards sustainability. Best Practice Protected Area Guidelines Series No. XX, Gland, Switzerland: IUCN.

- https://iucn.oscar.ncsu.edu/mediawiki/images/3/3a/Sustainable_Tourism_BPG_Full_Review_Copy_for_WPC14_v2.pdf (19.03.2017)
41. Loodusega koos. (2017a). Puhkealad. <https://loodusegakoos.ee/kuhuminna/puhkealad> (27.04.2017)
 42. Loodusega koos. (2017b). Matkatee. <https://loodusegakoos.ee/matkatee> (27.04.2017)
 43. Loodusega koos. (2017c). Metsaannid. <http://loodusegakoos.ee/puuri-uuri/metsaannid/harjumaa> (27.04.2017)
 44. Lustimägi. (2009). http://www.palupera.ee/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=30 (12.05.2017)
 45. Maa-amet. (2017). Looduskaitse ja Natura rakendus. <http://xgis.maaamet.ee/xGIS/XGIS> (14.05.2017)
 46. Maakonnaplaneeringu leppemärgid. (2015). <http://www.fin.ee/ruumiline-planeerimine> (09.03.2017)
 47. Moeller, J. (1965). Standards for outdoor recreational areas. American Society of Planning Officials. Report No 194. <https://www.planning.org/pas/reports/report194.htm> (26.04.2017)
 48. Muistendeid ja uurimusi Kalevipojast. (2004). Kivid huntide pihta. <http://www.folklore.ee/rl/folkte/myte/kalev/3.html> (12.06.2017)
 49. Mõisakoolid. (2017). Hellenurme Mõisa Eralasteaed | Hellenurme mõis http://www.moisakoolid.ee/et/manor_schools/hellenurme-m%C3%B5isa-eralasteaed (12.05.2017)
 50. Orav, P. (2014). Kuremaa algab mõisaloost. Jõgeva vald. <http://www.jogevavv.ee/kuremaa> (08.0.2017)
 51. Otepää Teataja. (2011). Palupera vallas aastal 2010. <http://eestielu.delfi.ee/valgamaa/elu/palupera-vallas-aastal-2010?id=43906847> (14.05.2017)
 52. Palupera vald ja aasta 2015. (2015). <http://www.palupera.ee/Vald-2015.pdf> (12.05.2017)
 53. Palupera vald. (2017a). Hellenurme mõisakompleks. <http://www.palupera.ee/content/view/66/82/> (08.05.2017)
 54. Palupera vald. (2017b). <http://www.palupera.ee/content/view/12/26/> (11.05.2017)
 55. Puhka Eestis. (2017a). Jalgrattamatkad. <https://www.puhkaeestis.ee/et/erilised-elamused/aktiivne-puhkus/jalgrattamatkad> (27.04.2017)
 56. Puhka Eestis. (2017b). Laevasõidud Kuremaa järvel. <https://facelift.puhkaeestis.ee/et/laevasoidud-kuremaa-jarvel#> (12.05.2017).
 57. Puhkus Eestis. (2017). Hellenurme mõis. http://www.puhkuseestis.ee/vaatamisvaarsused?sightseeing_id=1573

58. RMK. (2017). RMK – riigimetsa tark peremees. <http://rmk.ee/organisatsioon/tegevusvaldkonnad> (29.04.2017)
59. Romão, C., Reker, J. (2012). Protected areas in Europe. EEA, Copenhagen, pp 9-19. <http://www.scales-project.net/NPDOCS/EEA%2005-2012%20Protected%20areas%20in%20Europe-an%20overview.pdf> (22.02.2017)
60. Talvi, T. (2017). Looduskaitsetised konfliktid 90 aastat tagasi – kas toona oli midagi teisiti? Looduskultuuri seminar Kaitsealad. Tallinna Loomaaed. 23.-24. aprill. http://tallinnzoo.ee/wp-content/uploads/2017/03/Looduskaitsetised-konfliktid-Saaremaal-90-aastat-tagasi-kas-toona-oli-midagi-teisiti_T%C3%B5nu-Talvi_KA.pdf (27.04.2017)
61. Tuul, K. (2011). *Eesti Loodus*. Asula rohevõrgustik: kellele ja kui palju? http://www.eestiloodus.ee/artikkel4014_3985.html (18.05.2017)
62. UNEP-WCMC and IUCN. (2016). Protected Planet Report 2016. UNEP-WCMC and IUCN: Cambridge UK and Gland, Switzerland. pp 7. https://wdpa.s3.amazonaws.com/Protected_Planet_Reports/2445%20Global%20Protected%20Planet%202016_WEB.pdf (26.04.2017)
63. Uuendused Via Hanseatical asuvaltel Hellenurme ja Lustimäe puhkealadel. (2015). <http://www.palupera.ee/Uuendused-Hellenurme-ja-Lustim%C3%A4e-puhkealal.pdf> (11.05.2017)
64. Vabariigi Valitsuse määruse „Elva linna, Konguta valla, Palupera valla, Puhja valla, Rannu valla ja Rõngu valla osas haldusterritoriaalse korralduse ja Vabariigi Valitsuse 3. aprilli 1995. a määruse nr 159 „Eesti territooriumi haldusüksuste nimistu kinnitamine“ muutmise“ eelnõu seletuskiri. (2017) http://haldusreform.fin.ee/static/sites/3/2017/02/elva_sk.pdf (18.05.2017)
65. Vidzeme Tourism Association. (2017). Põhja-Läti ja Lõuna-Eestit läbiv jalgrattamarsruut „Tour de LatEst“. <http://tourdelatest.vidzeme.com/ee/> (27.04.2017)
66. Virkus, S. 2010. Infokäitumise, info hankimise ja otsingu ning infopädevuse uurimise meetodid. <http://www.tlu.ee/~sirvir/Infootsingu%20teooria/Infokaitumise,%20info%20hankimise%200ja%20%20otsingu%20ning%20infopadevuse%20uurimise%20meetodid/metaanal.html> (14.05.2017)

Õigusaktid

1. RT 1925, 95/96, 33. Maaseaduse täiendamise ja muutmise seadus.
2. RT 1926, 7. VV otsus 25. november 1925 Tallinna linna ümbruse suvituskohaks tunnistamine ja piiride täpsustamine.
3. RT 1934, 45, 398. Metsaseadus.
4. RT 1935, 39, 366. Riigiparkide valitsemise seadus.
5. RT 1937, 2, 12. Suvitus ja ravitsuskohtade seadus.
6. RT 1938, 39, 359. Turismi korraldamise seadus.
7. RT 1939, 41, 331. Turismi Arendamise Fondi arvele makstavate summade ja reisijate liiklemise aruandmise korra määrus.
8. RT I 1994, 46, 773. Kaitstavate loodusobjektide seadus.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/228316> (24.02.2017)
9. RT I 2004, 38, 258; 10.11.2016, 9. Looduskaitse seadus.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/110112016009> (22.02.2017)
10. RT I, 2015, 3; 10.11.2016, 14. Planeerimise seadus.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/110112016014> (26.03.2017).
11. RT II 1994, 13, 41. Bioloogilise mitmekesisuse konventsioon.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/12918700> (22.02.2017)

Muud allikad

1. Horn, I. (2012). Puhke- ja virgestusalade kavandamine Võrumaa omavalitsustes. (Bakalaureusetöö). Eesti Maaülikool. Tartu.
2. Jääts, L. (2010). Maaelu ideoloogiad ja praktikad Karula rahvusparki ja sealsete elanike näitel. (Magistritöö). Tartu Ülikool. Tartu.
3. Koltsa, A. (2016). Ida-viru maakonna looduskeskkonna õigusrikkumiste dünaamika 2004-2014. (Magistritöö). Eesti Maaülikool. Tartu.
4. Krull, S. (2012). Puhke- ja virgestusalade käsitlusi Harjumaa üldplaneeringutes (Magistritöö). Eesti Maaülikool. Tartu.
5. Mänd, K. (2014). Rekreatiivsele õigusrikkumisele osutavate kaebuste ruumiline ja ajaline dünaamika. (Bakalaureusetöö). Tartu Ülikool. Tartu.
6. Tatsi, K. (2012). Puhke- ja virgestusalade käsitlusi Tartumaa üldplaneeringutes (Magistritöö). Eesti Maaülikool. Tartu.

7. Tuvi, E.-L. (2017). Avaldamata andmed.
8. Viilma, K. (2016). Kiri Eva-Liis Tuvi'le. 10. oktoober.

RECREATIONAL AREAS AS PROTECTED AREAS

SUMMARY

The main goal of Bachelor's thesis „Recreational areas as protected areas“ is to give an overview of development of recreational areas as protected areas, firstly by analysing how recreational and protected areas have developed historically, when did they start to overlap and what are today's recreational areas whose name contains the word „recreational“.

Qualitative meta-analysis was used to find answers to research questions raised in the thesis. A query was made in the Environmental Register database with the condition that the object name must include the words „recreational area“.

Three clearly distinguishable periods of development of recreational and protected areas were found. The first period was the time before World War II, the second period was after World War II and the third distinct period started in the second half of the 2000s, when protection of natural objects at the municipal level was again allowed. Recreational and protected areas started to overlap in the first period, during the early years of Estonian Republic, but later on the concepts diverged only to overlap again during the later periods.

According to the data of the Environmental Register, there are three protected objects that are specially created recreational areas whose name contains „recreational area“ in 2017. Two of them are natural object protected at the municipal level, Hellenurme and Lustimäe recreational areas (Palupera parish), and one with not yet renewed protection rules administered on the national level, Kuremaa lakeside recreational area (Jõgeva and Palamuse parishes). All three areas have aesthetic scenery and water features, a cultural aspect and are suitable for recreational purposes.